

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

**EKONOMSKE DIMENZIJE GLOBALIZACIJE I
MEĐUNARODNA PODJELA RADA**

- Završni diplomski rad -

Kandidat:
Mirnes Bajraktarević

Mentor:
Doc.dr. Jelena Gaković

Sarajevo, februar 2020. godine

Zahvalnost

Veliku zahvalnost dugujem mentoru svog rada Doc.dr. Jeleni Gaković koja je mi je svojim znanjem i savjetima pomogla pri izradi ovog diplomskog rada i što je uvijek imala strpljenja za moje brojne upite.

Želio bih da se zahvalim svojim prijateljima koji su uvijek bili uz mene i ovo studiranje bez njih nebi bilo tako intresantno i zanimljivo.

I na kraju ogromnu zahvalnost pripisujem svojim roditeljima i sestri koji su bili uz mene i u lošim i u dobrim trenucima i bez njih ovaj značajan iskorak apsolutno bio bi nemoguć.

Sažetak

Cilj ovog rada je sa sociološkog aspekta objasniti ekonomske dimenzije globalizacije i suvremenu međunarodnu podjelu rada. Centralni dio rada predstavlja uticaj ekonomske globalizacije na samu prirodu rada, i kako se taj uticaj manifestira u suvremenom svijetu i kakve su posljedice po globalnu radnu snagu i samo tržište rada, kapitala i roba. Centralni pojmovi su ekonomska globalizacija, rad, tržište, radna snaga. U radu će se koristiti analitička metoda (s ciljem raščlanjivanja jedne cjeline na njene dijelove, kako bi upoznali njenu prirodu, unutrašnjost, uzroke i posljedice), komparativna metoda (preko koje se sistemski proučavaju odnosi, sličnosti i razlike između dva predmeta ili pojave sa ciljem da se izvedu određeni zaključci), statistička metoda (na egzaktan način dolazi se do pravilnosti ili zakonitosti određenih društvenih pojava), metod sinteze (sistemiziranje dijelova u jednu cjelinu kako bi se izveli određeni zaključci) i deskriptivna metoda (metoda kojom vršimo opisivanje, koja je ujedno i jedan od ciljeva nauke. Korištene metode u radu bit će glavni vodič ka prezentaciji postavljenog znanstvenog problema istraživanja, te će otvoriti put ka dokazivanju postavljene znanstvene hipoteze i pomoćne hipoteze).

KLJUČNE RIJEČI: Ekonomska globalizacija, tržište, rad, radna snaga.

SUMMARY

The aim of this paper is to explain the economic dimensions of globalization and contemporary international activity with a sociological aspect. The main part of this paper represents the impact of economic globalization on the nature of labor and explains how this influence manifests itself in the modern world and how it affects the global workforce, capital, goods and the labor market itself. The keywords are economic globalization, labor, market and workforce.

The paper will use an analytical method (to explain the nature, essence, level and consequences), a comparative method (through which the relations, similarities and differences between two objects are systematically studied or emerged with certainty that certain conclusions are made), statistical method (in the exact way, the correctness or legality of certain social phenomena is obtained), synthesis method (systematization of parts into one whole to draw certain conclusions) and a descriptive method (a method of description, which is also one of the aims of the sciences). The paper will use an analytical method, comparative method, statistical method, synthesis method and the descriptive method. The methods used in the paper will be the main guide to the presentation of the presented scientific problem, and will pave the way to proving a scientific hypothesis and ancillary hypothesis).

KEYWORDS: Economic globalization, market, labor, work force.

I.a. Predmet istraživanja:

Prije nego što počnemo sa analizom teme, potrebno je utvrditi značaj samog predmeta istraživanja odnosno na šta će se sve odnositi istraživanje u ovom radu. Sam predmet istraživanja nalazi se u naslovu teme „*Ekonomске dimenzije globalizacije i međunarodna podjela rada.*” Glavna pitanja koja ujedno sadrže suštinu ovog rada jesu *Ekonomске dimenzije globalizacije i Rad.* Dva pojma koja su usko vezana za sociološke rasprave i analize o ekonomskim dimenzijama i međunarodnoj podjeli rada.

I.b. Ciljevi istraživanja:

Cilj istraživanja ovog rada je eksplicirati „*Ekonomске dimenzije globalizacije i međunarodnu podjelu rada*” koja se odnosi na prezentovanje i objašnjenje ekonomskih promjena i promjena karaktera savremenog svijeta usled „globalizacijskog vala.” Na samom početku potrebno je obuhvatiti sve faktore koji su otvorili put globalizacijskom djelovanju na sve segmente društvenog života ekonomiju, politiku, kulturu, ekologiju, društvene odnose, rad, društvene vrijednosti i druge društvene sfere te se osvrnuti i na štetne posljedice i rizike koja je sa sobom donijela. Potom fokus istraživanja treba usmjeriti isključivo na ekonomске dimenzije globalizacije te faktore koji izazivaju promjene unutar sfere svjetske ekonomije kao i na društveno ekonomsko migracijske frekventnosti sa fokusom na BiH. Potom teorijskim istraživanjem usled globalizacijskog utjecaja prikazati širu sliku promjene karaktera rada, podjele rada i strukture zanimanja povezanih sa globalnim tržištem.

I.c. Metode istraživanja:

U ovom radu za analizu istraživanja koristili smo metodu analize (s ciljem raščlanjivanja jedne cjeline na njene dijelove, kako bi upoznali njenu prirodu, unutrašnjost, uzroke i posljedice), komparativnu metodu (preko koje se sistemski proučavaju odnosi, sličnosti i razlike između dva predmeta ili pojave), statistički metod (na egzaktan način dolazi se do pravilnosti ili zakonitosti određenih društvenih pojava) metod sinteze (sistematiziranje dijelova u jednu cjelinu kako bi se izveli određeni zaključci) i deskriptivna metodu (metoda kojom vršimo opisivanje, koja je ujedno i jedan od ciljeva nauke).

I.d. Hipoteza istraživanja:

Ekonomске dimenzije globalizacije i međunarodna podjela rada zahtjeva dublju analizu procesa uzrokovanih ekonomskom globalizacijom te promjenama u ekonomskom segmentu društva pri čemu dolazi do povećavanja frekventnosti ekonomskog kretanja stanovništva. Na osnovu toga u ovom radu može se postaviti generalnu hipotezu a to je da:

Globalizacijski procesi potiču perspektivnu radnu snagu na odlazak iz BiH

Pomoćna hipoteza 1: *Globalizacijski procesi mijenjaju prirodu rada, podjelu rada i strukturu zanimanja.*

Pomoćna hipoteza 2: *Ekonomska globalizacija uvjetuje ogroman "izvoz" radne snage iz nerazvijenih Europskih država ka razvijenim*

I.e. Struktura rada

Struktura ovog rada ekonomske dimenzije globalizacije i međunarodna podjela rada sastoji se iz dva jasno diferencirana dijela koja su prožeta mnogobrojnim zajedničkim nitima gdje se nadovezuju jedan na drugi. Ta uzajamna povezanost svedoči o neraskidivosti tih dijelova koji se ne mogu zasebno teoretizirati i problematizirati već se moraju promatrati u odnosu jedan spram drugog. Prvi dio rada govori o globalizaciji uopćeno, o njenim efektima po samo društvo ali i uzrocima koji je izazivaju. Drgi dio bazira se na konkretnoj srži ekonomske dimenzije globalizacije koja obuhvata ekonomsku prošlost ali sa ogromnim akcentom na sadašnjost i savremene ekonomske relacije i tokove koje čine globalni svjetski ekonomski poredak. Tim ekonomskim relacijama obuhvatio sam ne samo globalni već i lokalni plan. Teoretiziranje drugog dijela cjeline svodi se na objašnjavanje prirode suvremenog rada, njegove međunarodne podjele, promjene strukture zanimanja, globalno tržište rada kao i kretanje radne snage pod uticajem procesa ekonomske globalizacije.

SADRŽAJ:

Sažetak.....	3
SUMMARY.....	4
I.a. Predmet istraživanja:	5
I.b. Ciljevi istraživanja:.....	5
I.c. Metode istraživanja:.....	6
I.d. Hipoteza istraživanja:	6
I.e. Struktura rada	7
I.UVOD	9
II. PREGLED SAVREMENIH TEORIJA O GLOBALIZACIJI.....	11
III. KLASIČNI PRISTUP TEORIJAMA GLOBALIZACIJE	13
IV. GLOBALIZACIJA KAO DRUŠTVENI FENOMEN	14
IV.a. Historijski razvoj globalizacije	17
V. EKONOMSKE DIMENZIJE GLOBALIZACIJE	18
V.a. Uvjeti koji su omogućili proces ekonomske globalizacije	18
V.b. Neoliberalizam u liku Janusa.....	26
V.c. Savremena modifikacija rada i zanimanja.....	28
V.d. Savremena struktura zaposlenosti.....	32
VI. PRIRODA TRŽIŠTA RADA	34
VI.a. Kretanja u okviru evropskog tržišta rada	36
a.) 1. Ekonomske migracijske teorije u okviru EU.....	38
VI.b. Tranzicija Zapadnog Balkana sa fokusom na BIH.....	42
VII. ZAKLJUČAK.....	49
LITERATURA	50

I.UVOD

Priroda savremenog svijeta određena je globalizacijom, liberalizacijom i tehničko-tehnološkim napretkom i razvojem. U posljednjih tridesetak godina počevši od rušenja Berlinskog zida 1989 slika svijeta se drastično izmijenila, jer je uvjetovana intenziviranjem globalnih, internacionalnih i transnacionalnih interakcija, od globalizacije finansijskih i proizvodnih sistema, preko medijskog transfera i rasprostiranja informacija, sve do masovnog kretanja ljudi. Ti složeni društveni procesi, koji izazivaju opsežne, duboke i široke promjene na svim poljima od politike preko ekonomije do kulture i ekologije veliki broj teoretičara naziva globalizacijom. Globalizacija, kao složen društveni fenomen, se prvi put upotrebljava u naučnoj terminologiji šezdesetih godina XX stoljeća. Međutim, stvarni početak učestalih debata o globalizaciji dobija na značaju tek početkom XXI stoljeća. Globalizacija predstavlja multidimenzionalne društvene procese koji su zahvatili sva svjetska društva, te je unijela korjenite promjene i modifikacije kako na mikro tako i na makro planu. Iako postoji bogata literatura o ovom društvenom fenomenu još uvijek nemamo jedinstvenu teoriju niti cjelokupnu sistemsku analizu osnovnih karakteristika ovog fenomena. Taj problem proizilazi iz složene i kompleksne prirode same globalizacije, velikog broja pristupa ovom društvenom fenomenu kao i nemogućnost sagledavanja svih efekata po društvo. Paralelno sa tim u okviru naučnih krugova imamo neiscrpna teoretiziranja i debate o globalizaciji na koje se još uvijek ne može staviti tačka. Umjesto pojma globalizacije koristili su se pojmovi kao što su međunarodna zajednica, univerzalizacija, globalni sistem, globalna kultura, globalni proces, globalizacijska kultura itd. Taj pojam okvirno predstavlja ujednačavanje svijeta u jednu cjelinu gdje pri tom ujednačavanju gube se granice nacionalnog, kulturnog, ekonomskog i političkog te se formira univerzalan i bezgraničan prostor gdje su više nego ikada u historiji dijelovi svijeta povezani i integrirani u jedinstvenu strukturu. Infrastruktura koja je omogućila širenje procesa globalizacije kreirana je zahvaljujući progresu i ekspanziji tehničko-tehnoloških i informacijskih dostignuća. One su omogućile dokidanje vremena i prostora tako da ono što je ranije bilo izrazito udaljeno i daleko, postalo je neposredno i blizu što znači da je granica u obliku vremena i prostora potpuno iščezla i od svijeta formirala jedinstvenu vremensko-prostornu kompresu. Globalna svjetska uvezanost temeljena na informacijsko-komunikacijskim tehnologijama omogućila je ljudima višestruku povezanost i veze sa vanjskim svijetom. Upotreba interneta i mobilnog telefona pospješuje procese globalizacije i omogućuje

uvezanost sa mjestima koja su bila slabo snadbjevena komunikacijskim sredstvima. Zahvaljujući razvoju informacijskih tehnologija formira se sasvim nova forma ekonomije koja do tada u historiji nije uopće bila poznata. Ekonomska globalizacija općenito se odnosi na internacionalno i transnacionalno poslovanje multinacionalnih kompanija kao i integraciju tržišta sa jedne te protok kapitala sa druge strane. Takvi globalni ekonomski subjekti svojim poslovanjem utiču u velikim razmjerama na ekonomske procese uključujući u svoje poslovanje na milione ljudi koji su povezani bez obzira na fizičku udaljenost. Na taj način posluje se bez bilo kakvih političkih i ekonomskih prepreka. Razvijeni svijet je nosilac globalizacije u kom dolazi do cirkulacije ljudi, robe i kapitala, gdje se povezuju različite tačke na zemaljskoj kugli i ostvaruje se međusobna interakcija i međusobno djelovanje. Upravo to je omogućilo napredak mnogih zemalja ka prosperitetu i ostvarivanju svoje dominacije na novim tržišnim poljima dok je veliki broj drugih odjednom nazadovao, osiromašio te izgubio svoja tržišta. Kako bi rad i kompletno shvatanje problematike ekonomskih dimenzija globalizacije i međunarodne podjele rada dobili na konačnom razumijevanju ukazat ću i na hipoteze istraživanja. Globalizacijski procesi potiču perspektivnu radnu snagu na odlazak iz BiH? globalizacijski procesi mijenjaju prirodu rada i strukturu zanimanja? ekonomska globalizacija uvjetuje ogroman “izvoz” radne snage iz nerazvijenih europskih država ka razvijenim?

II. PREGLED SAVREMENIH TEORIJA O GLOBALIZACIJI

Rijetkost je da među savremenim društvenim teoretičarima postoji onaj koji se nije bar malo osvrnuo na teoriju o globalizaciji jer su to društveni procesi koji u savremenom svijetu direktno ili indirektno utiču na skoro sve promjene koje se dešavaju u društvu. Anthony Giddnes (2005) grupiše te teorije u dva pravca. Jedan pravac je o međunarodnim odnosima, a drugi onaj koji pripada svjetskoj sistemskoj teoriji. Teoretičar Leslie Sklair (1991) govori o četiri pristupa u izučavanju globalizacije a to su svjetski sistem, globalna kultura, globalni kapitalizam i globalno društvo. Sa druge strane, Beck (1999) uspostavlja razliku između monokauzalnih i multikauzalnih teorija globalizacije. Skott (2005) insistira da podjela između marksističkog i nemarksističkog pristupa postaje sekundarna u odnosu na podjelu između dijagnostičkog i političkog pristupa. Teoretičari poput Dzesopa ili Sklaira baziraju svoj prisup na strukturalnom karakteru globalnog, gdje negiraju da je globalizacija plod individualnih ili grupnih aktera, već da je ona zapravo proizvod kapitalističke ekonomije kao cjeline. Sa druge strane, imamo pristup Apaduraja, Helda, Laša i Urija (2003) koji smatraju da je globalizacija nastala kao rezultat međupovezanosti različitih aktera koji dovode do povećavanja gustine globalnih interakcija i zgušavanja vremena i prostora. Također tu treba uvrstiti i teorije koje globalizaciju vide kao niz tokova kretanja ljudi, informacija, robe, predmeta, ideja itd., stoga takav teorijski pristup konkretne ljude posmatra kao čvorišta i žarišta tih tokova, dok se tim tokovima stvara novi sistem društvene stratifikacije. Fukujama (2000) kroz shvatanje transnacionalnih kompanija, među neoliberalnim političarima i naučnicima, globalizaciju vidi kao novu epohu gdje se kreira kosmpolitska bezgraničnost u kojoj države prevashodno gube kontrolu nad svojom teritorijom i tokovima informacija. Korporacije ne posluju niti lokalno niti regionalno, već globalno s ciljem povećavanja ekonomske efikasnosti i profitabilnosti bez ikakvih obaveza prema društvu, pri čemu države gube svaku moć da to spriječe jer su one u tom kontekstu sasvim nebitne i nepotrebne. U tom pravcu nadovezuje se teorija Manuela Castellsa (2000) o umreženom društvu u kome mreže proizvode kako on to naziva bezvremeno vrijeme. Pored ovih vrlo značajnih i istaknutih teorija postoji još trostruka klasifikacija koja je također značajna. Prvu klasifikaciju izvršio je Robertson Roland (2007) koji teorije o globalizaciji dijeli na dvije vrste, a to je homogenizatorska i heterogenizatorska teorija. Ova klasifikacija upućuje na razliku koja postoji između autora koji u složenoj društvenoj stvarnosti pokušavaju da nađu zajedničke elemente i

oni koji sa druge strane pokušavaju da u uniformnim predstavama o svijetu pokušaju da prepoznaju specifičnost, različitost i proturječnost. Drugu klasifikacijsku liniju uspostavio je Douglas Kelner (1997) koji ukazuje zapravo na dvije važne podjele. Podjela je formirana između autora na način da jednima zamijeni pojam globalizacije pojmom imperijalizam a drugima pojam globalizacije zamijeni pojmom modernizacije. U oba ova slučaja globalizacija je poslužila kao ideološki neutralni termin. Također, Kelner govori o sukobu između modernista i postmodernista oko koncepcije globalizacije. Riječ je o tome da globalizacija za moderniste predstavlja procese standardizacije i homogenizacije, a za postmoderniste predstavlja izvor hibridizacije i stvaranja veće složenosti društvenih međudnosa. Na kraju, treća klasifikacijska crta oslanja se na Heldovu (1999) podjelu na skeptike, hiperglobaliste i transformacioniste. Ta podjela je veoma važna iz razloga što odražava stav pojedinih autora prema globalizaciji. Pristup američkog antropologa Jonathan Friedman (2008) vrlo je bitan pri čemu pravi razliku između teorija o globalnom sistemu i teoriji globalizacije. Iako izgledaju skoro isto, postoji jasna diskrepancija između ove dvije teorije. Friedman pravi oštru distinkciju i razliku između pomenutih teorija i strukturalističkog pristupa koji je razvio Claude Lévi Strauss i strukturalno funkcionalne analize koje su razvili Bronislaw Malinowski i Alfred Radcliffe-Brown. Stoga, Friedman ističe da je fundamentalna razlika između globalnog sistema i globalizacije, kao pristupa, u tome što prvi predstavlja teorijski okvir unutar kojeg se institucionalne strukture svijeta generišu i reprodukuju u globalnim procesima koji nisu proizvod evolucije koja traje posljednjih nekoliko decenija već su strukturalni aspekti cjelokupne društvene dinamike, dok drugi pristup predstavlja istorijsku ili developmentističku sliku savremenih promjena.

III. KLASIČNI PRISTUP TEORIJAMA GLOBALIZACIJE

Proces dekolonijalizacije i stvaranje novog svjetskog poretka započeli su sa završetkom drugog svjetskog rata. Teorija modernizacije nastala je kao potreba objašnjavanja odnosa prvog i trećeg svijeta dok je teorija konvergencije nastala kao rezultat definiranja relacija prvog i drugog svijeta, odnosno kapitalističkih i socijalističkih zemalja. Idejni tvorci teorije konvergencije su Kerr, Rostow i Hantington (2007) koji u prvi plan ističu tehnološki determinizam uslovljavajući sveopće promjene na poljima politike, kulture, društvenih vrijednosti i svakodnevni život različitih društava. Ovo zapažanje se prije svega odnosilo na premošćavanje jaza, odnosno približavanje zemalja “prvog” i “drugog” svijeta kapitalističkih i komunističkih društava koje su u jednom trenutku sedamdesetih godina bili podjednako industrijalizovani. Teorija modernizacije za svoj zadatak ima analizu nejednakosti i jaza između razvijenih i nerazvijenih zemalja i činioce koji do toga dovode. Stoga, taj teorijski koncept iskoristio je evolucionističko shvatanje u kojem je modernizacija shvatana kao proces preobrazbe tradicionalnih u moderna društva, kojeg nazivamo tranzicijom, unilinearnim putem kojim prije ili kasnije moraju krenuti sva društva. Taj put je nepromjenljiv, postepen i nepovratan i zapravo u tom tranzicijskom procesu promjene se odvijaju u nekoliko faza ili etapa. „Transformaciju društva najsnažnije uslovljava materijalna osnova, tj. tehničko tehnološki i industrijski razvoj kao i adaptabilnost institucionalnih oblika za prihvatanje novog poretka u sferi proizvodnje ali i u sferi funkcionisanja tipa vlasti, tj. političkih odnosa”¹. Na koncu sedamdesetih godina XX vijeka pojavili su se veliki problemi sa teorijom modernizacije u vidu etnocentrizma, isključivosti i jednostranosti što je dovelo do njihovog napuštanja zato što ne odgovaraju realnim stanjem stvari na terenu. Što znači da se ona modificirala i dobija sasvim novu formu koja se ogleda u konciznom naglašavanju homogenizacije i unifikacije svijeta. Ta se unifikacija sastoji ka dostizanju ekonomskog, političkog, kulturnog modela razvijenih zemalja i često se ogleda u vesternizaciji odnosno amerikanizaciji svijeta. Tako se i dan danas, kada se govori o globalizaciji često govori o amerikanizaciji. Međutim, postoje razne debate u vezi ovih pitanja gdje se pokušava da pojam

---

¹ Fočo, S., *Sociologija – treće izmjenjeno dopunjeno izdanje*, SVJETLOST, Sarajevo, 2014., str. 379.

modernizacije zamijeni se pojmom globalizacije, odnosno da se globalizacija shvati kao nastavak procesa modernizacije.

IV. GLOBALIZACIJA KAO DRUŠTVENI FENOMEN

Prilikom ekspliciranja formule o globalizaciji kao kompleksnoj društvenoj pojavi treba prihvatiti činjenicu da ona nema općeprihvaćenu definiciju. Postoje definicije koje su vrlo uticajne i one koje to nisu. Također postoje opće i sprecifične definicije kao i apstraktne i konkretne ali ono što je evidentno jeste da jedinstvenog pogleda na ovaj društveni fenomen još uvijek nema. „Sve je podložno promjenama od političkih sistema, ekonomije, informacije do tehnologije. Taj veliki proces promjena u svjetskim razmjerama označavamo globalizacijom. Te promjene su univerzalne i zahvatile su skoro sva društva, sve sisteme i sve zemlje.“² Uopćeno gledajući, ona se koristila da označi procese otvaranja i liberalizacije nacionalnih granica i tržišta te njihovo stapanje u jednu integrativnu cjelinu. Kao što vidimo prvo shvatanje globalizacije jeste ekonomske prirode međutim, između ostalog, ona predstavlja političke procese integracije država cijelog svijeta u jednu cjelinu. „Globalizacija je smanjila osjećaj izoliranosti u većini zemalja u razvoju, a mnogima u tim zemljama omogućila je pristup znanju kakav prije stotinu godina nisu imali ni najbogatiji u bilo kojoj zemlji“³. Stoga je i dan danas žarište žestokih rasprava u savremenom društvu ne samo unutar znanstvenih krugova već također političkih, ekonomskih, kulturnih, vojnih itd., ali i tačka iznad koje se realizira sukob tradicijske i moderne struje. Globalizaciju moramo posmatrati kao društvenu pojavu koja se ne realizira samo na općem makro planu koji modifikuje društvene sisteme sa njenim političkim, kulturnim i ekonomskim osobenostima već je to fenomen koji aranžira i restruktuirira naše živote. Njena priroda nije homogena već je heterogena gdje za jedne predstavlja istorijsku nužnost kretanja društva, dok za druge predstavlja samo mit jer se smatra da je stupanj povezanosti zemalja danas ispod nivoa kakvog je bilo u prvom svjetskom ratu. Dok za jedne označava konvergenciju i integraciju svijeta koja doprinosi stvaranju globalne ekonomije i kosmopolitske kulture, za druge

---

² Fočo, S., *Sociologija – treće izmjenjeno dopunjeno izdanje*, IP”SVJETLOST”d.d.Sarajevo, Sarajevo, 2014., str. 390.

³ Stiglitz, E. J., *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, Algoritam, Zagreb, 2004., str. 24.

označava fragmentaciju, socijalnu nejednakost i socijalne jazove između različitih društava tipa Zapadne Evrope i društva Afrike ali i socijalnu nejednakost u okviru određenog društva odnosno određene države itd. „Predvođena je od strane zapada sa američkim pečatom američke politike i ekonomske moći i ima vrlo asimetrične neravnomjerne posljedice. Ona djeluje kako na događaje na svjetskoj razini tako i na svakodnevni život. Djeluje na tradiciju (tradicionalne načine života) i kulturu većine svjetskih regija.”⁴ Teorijska misao o globalizaciji ima dugu tradiciju. Naime, kod svih klasika sociologije, Marxa, Webera, Durkheima, Saint Simona, postoje osvrti na globalizaciju kao društvenog fenomena. Proces industrijalizacije koji je označio nagli društveni razvoj u kratkom vremenskom periodu, Saint Simon kao teoretičar ekonomije objašnjava da će ta društvena pojava kreirati zajedničke socijalne forme koje će sezati kroz različite kulture Evrope. Ideje do kojih je on došao egzistirale su kroz djela Durkheima (1972) u okviru shvatanja o linearnom procesu razvoja društvene podjele rada i sve dublje međusobne isprepletenosti društvenog organizma koji označava početke razvijanja globalizacije. Prema Weberovoj koncepciji, utemeljenoj na silama racionalizacije, smatra da će te sile na sasvim nov način preoblikovati sva evropska društva i dati im potpuno novu dimenziju unutar koje će živjeti moderni svijet. Marksova (1978) misao o globalizaciji konstatuje da se proizvodne snage i cjelokupne industrije zamjenjuju novom savremenijom industrijom čiji se proizvodi ne distribuiraju samo na domaćem tržištu već širom planete. Lokalna i nacionalna izolovanost je prošlost te se formira sveopća svjetska međuzavisnost. „*Visoki stupanj tehničko tehnološkog i društvenog razvoja označava terminom post – industrijsko društvo u kome glavnu ulogu po njima imaju nauka, informacije i na njima zasnovane tehnologije i novi procesi rada tj zanimanja*“ (Danijel Bel i Alan Tourine u Fočo, 2011: 387). Pored njih imamo sličnu teoriju Marshall McLuhana (2008) koja svjedoči o globalizaciji kao tehničko–tehnološkoj ekspanziji kroz svoju teoriju “globalnog sela”, koja označava međusobnu uvezanost i umreženost globalnog društva gdje zapravo svako zna za svaki događaj bilo gdje da se zadesi na planeti zemlji a da ne izađe iz svog doma. Prema Gidensu postoje dvije oprečne linije promatranja ovog problema, sa jedne strane imamo skeptike koji smatraju da globalizacijski procesi nisu ništa drugo do procesi regionalizacije unutar svjetske ekonomije čime potvrđuju porastom finansijskih i trgovačkih

---

⁴ Gidens, A., *Odbjegli svijet – kako globalizacija oblikuje naše živote*, Klub studenata sociologije Diskrepancija (KSSD) Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2005., str. 27.

blokova, za njih porast regionalizacije označava ništa drugo do toga da svjetska ekonomija postaje manje integrativna, dok sa druge strane imamo hiperglobaliste koji smatraju da „Globalizacija stvara novi globalni poredak, nošen snažnim tokovima prekogranične trgovine i proizvodnje”⁵. To potkrepljuju argumentom da je svjetsko tržište mnogo razvijenije nego 60-ih i 70-ih godina. Oko te struje mišljenja grupišu se zapravo autori koji u prvi plan stavljaju širinu, dubinu i intezitet promjena koje su se dogodile ili se dešavaju u svim oblastima društvenog života. Između suprostavljenih struja, mišljenja skeptika i hiperglobalista, iznjedrilo je još jedno mišljenje “srednjeg puta” kojeg zastupaju svi oni teretičari kod kojih je zajedničko prihvatanje globalizacije kojom teže opisati društvene promjene i procese koji se dešavaju u društvu s kraja XX i početkom XXI vijeka. „Ona nije samo jedan proces, već složeni niz procesa koji međusobno proturječno djeluju. Većina ljudi o njoj razmišlja kao “odvlačenje” moći ili uticaja iz lokalnih zajednica i nacija u globalnu arenu”⁶. Mišljenje o globalizaciji koje je najrasprostranjenije i najzastupljenije unutar akademskih krugova jeste da je ona “kriva“ za sve veću polarizaciju društva kako na lokalnom tako i na globalnom planu u smislu nejednake raspodjele ekonomskih resursa što znači da najmanja skupina ljudi 1% posjeduje 99% svjetskog bogatstva a da 99% ljudi raspolaže sa 1% svjetskog bogatstva. U tom kontekstu naglašava se da svjetska društva koja ne čine dio Evrope i Sjedinjenih Američkih Država posmatraju globalizaciju kao vesternizaciju odnosno dominaciju zapadnjačkih vrijednosti u cjelokupnom svjetskom poretku, primjeri za to su Coca Cola i Mc Donalds. Kate Nash (2006) smatra da teorije pod sadržajem pojma globalizacije govore o složenim i uzajamno povezanim procesima prije svega onim u domenu ekonomije, tehnologije, kulture, životne sredine i politike. Suština globalizacije jeste u tome da se radi o vrlo složenom, kompleksnom, neravnomjernom, dinamičnom, historijskom, ireverzibilnom, proturječnom i multidimenzionalnom procesu kojeg je vrlo teško uhvatiti i staviti u određene teorijske okvire koji bi nam omogućili da sagledamo te procese u cjelini. Konstatujemo da globalizacija nije nikakav jednostavan i jednodimenzionalan proces koji zahvata samo jednu sferu društvenog života već se radi o vrlo kompleksnom, heterogenom, višestranom i manifestnom procesu koji obuhvata sva područja društvenog života,

---

⁵ Gidens, A. , *Sociologija*, Centar za izdavačku djelatnost, Beograd, 2007. , str. 59.

⁶ Gidens A. , *Odbjegli svijet – kako globalizacija oblikuje naše živote*, Klub studenata sociologije Diskrepancija (KSSD) Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2005. ,str. 34.

te vrši povezivanje globalnog i lokalnog nivoa u jednu cjelinu i stvara vrlo gustu i isprepletanu mrežu čija se platforma temelji na saobraćajnoj, tehnološkoj, ekonomskoj, informatičkoj infrastrukturi koja dovodi do smanjivanja svijeta tj. do društvene pojave “globalnog sela”.

IV.a. Historijski razvoj globalizacije

Anketiranjem nekoliko osoba na temu globalizacije, dobijeni odgovori uglavnom bi bili ekonomske prirode jer takvo razmišljanje uzrokovano je brzim razvojem tehničko-tehnološke infrastrukture, tipa kompjutera, mobilnih telefona, interneta, digitalnih kamera, mlaznjaka, modernih televizora itd., međutim jedna od najznačajnijih pojava koja je donijela revoluciju u životu svih ljudi na globalnom planu jeste internet koji kroz funkciju World Wide Weba povezuje milijarde pojedinaca, privatnih udruženja, vlada, itd. Svjedoci smo činjenice o sve većoj svjetskoj međuzavisnosti i sve većim dubljim i globalnim vezama što zapravo nije samo rezultat zadnjih trideset godina već ima dublje historijske korjenje, gdje se morala kreirati određena platforma kako bi se napravio ovaj tehničko tehnološki iskorak. Prema tome, svaka tehničko-tehnološka stvar koja je danas na raspolaganju društvu morala je proći kroz određene stupnje razvoja da bi postala ono što danas jeste, kao npr. inženjeri koji su izradili laptop, kompjuter i nadzvučne mlaznjake, nadovezuju se na rad prethodnih stručnjaka koji su stvorili parnu mašinu, stroj za preradu pamuka, telegraf, fonograf, telefon, pisaću mašinu, mašinu sa unutarnjim sagorjevanjem i električne uređaje, te nadalje oni duguju svoje postojanje mnogo ranijim tehnološkim inovacijama kao što su teleskop, kompas, mlinski točak, vjetrenjače, barut, štamparska mašina i preko okeanski brodovi. Kao što postoji više različitih pristupa o globalizaciji kao društvenom fenomenu tako postoji i više različitih mišljenja o genezi, kretanju i kontinuiranosti mnogobrojnih društvenih procesa koji su je omogućili. Jedna struja teoretičara smatra da historijski korjen nastanka globalizacije treba smjestiti u okviru posljednje četiri decenije i ništa više od toga kako bi obuhvatili njen savremeni karakter, druga struja mišljenja smatra da njenu historijsku genezu treba smjestiti u XIX stoljeće. Slijedeći mišljenje većeg broja teoretičara, nastanak globalizacije predstavlja nastavak složenih procesa koji su započeti pojavom modernosti i kapitalističkog sistema. Četvrta škola mišljenja njenu historijsku genezu smješta daleko u historiju odnosno procesom započetim hiljadama godina unazad.

V. EKONOMSKE DIMENZIJE GLOBALIZACIJE

Kao što smo rekli rad se sastoji iz dva dijela u prvom dijelu rada koji se tiče općenito globalizacije i njenih procesa kroz klasične i savremene pristupe tom društvenom fenomenu eksplicirali smo historijsku osnovu i početne korake odnosno bazu širenje globalizacije. Također u razmatranju ovog složenog društvenog fenomena osvrnuli smo se na klasične i savremene koncepcije globalizacije. Unutar klasičnih teorijskih koncepcija globalizacije spomenuli smo dvije teorije modernizacije i konvergencije koje predstavljaju klasični teorijski pristup globalizaciji, dok sa druge strane unutar savremene teorijske koncepcije o globalizaciji eksplicirana su različita shvatanja nekolicine najznačajnijih savremenih teoretičara kao npr. Antony Giddensa (2007) o međunarodnim odnosima i svjetsko sistemskoj teoriji, te Ulrich Beck (2003) koji je svoje shvatanje o globalizaciji razvrstao prema monokauzalnim i multikauzalnim teorijama globalizacije. Ovaj teorijski koncept o globalizaciji o kojem smo govorili u prethodnom dijelu jeste uvod za daljnje razmatranje ekonomskih dimenzija globalizacije o kojima ćemo govoriti u slijedećem dijelu. Ona se tiče promjene karaktera rada, podjele rada kao i strukture zanimanja povezanih sa globalnim tržištem rada i savremenim kretanjima radne snage u okviru njega.

V.a. Uvjeti koji su omogućili proces ekonomske globalizacije

Usljed sve većeg razvoja naučno tehnološke oblasti uz povećavanje saobraćajne, tehnološke, ekonomske i informatičke komunikacije dolazi do kreiranja umreženog svijeta koji se opisuje metaforom kao “smanjivanje svijeta”. „Moderna se karakterizirala, najkraće kazano materijom, čvrstom tvari koja je za znanost u cjelini, kao i za filozofiju bila transparentna ali koja im osigurava samopouzdanje. To je ona tvar za koje se tvrdilo da predstavlja čovjekovo anorgansko tijelo. Postmoderna rastvara materiju i njenu čvrstoću, njenu kohezivnost u mnoštvo informacija koje nastaju čovjekovim tvorevinama – tako da više nemamo posla sa materijalnim već ne materijalnim, ne tjelesnim već intelegibilnim – informacijama.”⁷ Kao što smo rekli da globalizaciju ne možemo promatrati kao pojavu koja samo djeluje u sferi ekonomije već moramo kapitalizirati misao Ibrulja o tom da je ekonomski momentum u odnosu na političke,

---

⁷ Komšić, I., *Automatizacija i humanizacija*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1999., str. 7.

kulturne, vojne, ekološke momente najdominantniji. Prema tome elementi koji prednjače u odnosu na ostale elemente su informacijski što predstavljaju najjače gorivo u njenoj realizaciji. Zasluga je zapravo u simbiozi i povezanosti dva elementa a to su informacijske tehnologije i kapital. Stoga se informacijske tehnologije njihovim razvojem i širenjem kreiraju inteligentni prostor gdje utabavaju put kapitalu da neometano realizira svoju prirodu. Priroda kapitala je vezana za osvajanje te je problem njegovog ostvarenja jedan od činilaca koji ga gura izvan njegovih granica i teži ka svjetskom tržištu tako da mu informatička baza omogućava neometano kretanje, umnožavanje, razvijanje itd., gdje mu neće smetati barijere u vidu nacionalnih ograničenja, pri čemu se stvara zapravo jedan unificiran otvoren liberalan prostor. „Globalizacija je proces rearanžiranja sektora društvene ontologije koji za svoju pretpostavku ima globalnu primjenu informacijske tehnologije, kreiranje jednog ambijenta inteligentnog prostora koji se sastoji od kolekcije informacijskih tehnologija.”⁸ Rosa Luxemburg ističe da potraga kapitala za dodatnim kapitalom poteže kapital prema imperijalizmu kojeg su obilježila pljačka i krađa. „Kapital prevrće cijeli svijet on pribavlja svoja sredstva za proizvodnju iz svih uglova zemlje, grabeći ih, ako je nužno i silom, iz svih razina civilizacije i iz svih oblika društva. Kapitalu postaje nužno raspolagati sve više cijelom zemaljskom kuglom kako bi pribavio neograničeni izbor sredstava za proizvodnju kako u pogledu kvalitete tako i u pogledu kvantitete kako bi pronašao produktivno uposlenje za višak vrijednosti koji je ostvario“⁹. Najefikasnije rješenje za kapital jeste da prekorači u nekapitalistička područja gdje će razmjeniti dobra i ostvariti njihovu vrijednost. On je kao čovjekov organizam koji ne može sam postojati ako ne pruža pogled preko svojih granica tj. ako se ne “hrani“ vanjskim okolišem. Ta njegova “bolest“ ili potreba širenja svog nazora zapravo je dovela nekada Europu a danas SAD u položaj svjetske prevlasti. Kapital je taj koji teži svjetskoj moći. On se širi ne samo zbog ostvarivanja svoje prirode i pronalaska novih tržišta već radi i akumulacije odnosno procesa kapitalizacije. Proces kapitalizacije označava dodatna osiguranja sredstava za proizvodnju tj. konstantnog kapitala kao i osiguranje promjenljivog kapitala tj. radne snage time će kapital zahtjevati još veća proširenja tržišta za dalje ostvarenje. Kapital u svom širenju oslanja se na nekapitalistička okruženja ali što je

---

⁸ Ibrulj, N., *Stoljeće rearanžiranja: eseji o identitetu, znanju i društvu*, Filozofsko Društvo Thoria, Sarajevo, 2005., str. 51.

⁹ Hardt, N; Negri, A., *Imperij*, Harvard University press, London, 2000., str. 193.

interesantno on ne usvaja vansku okolinu tj. okolinu ne čini kapitalističkom zato što mu takvo nekapitalističko okruženje više pogoduje. U fazi modernog kapitalizma imali smo eksploataciju zlata i dijamanata iz Perua i Južne Afrike ili šećerne trske sa Jave i Jamajke i to se realiziralo vrlo uspješno iako ta društva funkcioniraju na principu nekapitalističkih odnosa. Luxemburg nadalje ističe da su svi osvajači uvijek težili da orobe ljudima, resursima, zemljom i ostalim dok je kod kapitala sasvim drukčije jer on ne želi da orobi proizvodne snage niti da degradira njihovu društvenu organizaciju. On mora imati otvorenu razmjenu sa nekapitalističkom okolinom i prisvojiti njihova bogatstva pa onda u narednoj fazi učiniti ta društva kapitalističkim. Izvoz kapitala Hilferding objašnjava na način da ono predstavlja izvoz vrijednosti čiji je osnovni cilj stvoriti vani višak vrijednosti pri čemu dodirivajući ono što je strano čini ga vlastitim. Nadovezujući se na iznešeno Marx i Engels govore o tome da buržoazija pritiska sve narode da usvoje buržoazijski model proizvodnje što u prevodu znači uključivanje svih nekapitalističkih oblika proizvodnje u kapitalistički pri čemu su osim društvene proizvodnje, teritorija, društveni odnosi, kultura, običaji podvrgnuti kapitalu. Ono što treba uzeti u obzir jeste da različiti dijelovi vanjske okoline koje još uvijek nisu potpale pod "vlašću" kapitala preobražavaju se sasvim različito, u zavisnosti od svojih socijalno-ekonomskih prilika, unutar kapitalističkog organizma. Iz ovoga proizilazi suštinska kontradiktornost kapitalizma koja se sastoji u tome da kapital oslonivši se na vanjsku sredinu odnosno nekapitalističko okruženje koji realizira njegove potrebe za ostvarenje viška vrijednosti u konstantnoj je suprotnosti i borbi sa usvajanjem istog tog vanjskog okoliša koji omogućava kapitalizaciju ostvarenog profita. Prvo je vanjska teritorija postala dostupna za stvaranje i razmjenu kapitala odnosno ostvarivanje viška vrijednosti pa je tek onda prešla na novi način proizvodnje što znači kada je vanjski okoliš već jednom apsorbiran unutar novih granica kapitalističke proizvodnje on više nikad neće biti vanjski za ostvarivanje viška vrijednosti već zapravo kapitalizacija uspostavlja granicu. Stoga priroda kapitala je takva da mora stalno tragati za novim oblastima. Priroda kapitala odnosno intencije za umnožavanjem, širenjem i ekspanzijom do dana danšnjeg nisu se promijenili međutim ono što je revolucionarno novo u odlikovanju savremenog kapitalizma jeste zapravo sasvim novi princip na kojem funkcionira kapital. Sada se postavlja pitanje šta je novitet, odnosno kakvu su bazu kreirale tehničko-informacijske tehnologije u dinamici ekonomske društvene ontologije u XXI stoljeću? Slijedeći mišljenje Ibrulja da je nova politička ekonomija racionaliteta kreirala je novi sistem funkcionisanja kapitalizma, naime kreirano je nešto radikalno novo u odnosu na sistem

kapitalističkog funkcionisanja ranije. Prehodna forma kapitalizama ostvarivala se na konkretnom papirnom odnosno kovanom novcu koji je opipljiv, realan i vidljiv, međutim danas ekonomsko kapitalističko funkcionisanje radikalno se razlikuje od tog prethodnog, zato što je tad bilo neshvatljivo da novac odlazi iz ruku čovjeka na drugi kraj svijeta oplođava se i vraća se sa većim profitom u rukama. „Sve je to zapravo fenomenologija kapitala ili onaj novi imperijalistički itinerarij koji mobilni kapital čini mobilnim partnerom, spekulativnim kapitalom koji zavisi od saveznika i koalicija i koji sada formira nevidljivu ontologiju novca.“¹⁰ Druga stvar koja je značajna jeste da vremenskom i prostornom liberalizacijom kreirala se vremensko-prostorna kompresija, gdje apsolutno cijeli svijet postaje unificiran liberalan prostor u kojem se transnacionalni kapital, zaštićen profitabilnim multinacionalnim i transnacionalnim kompanijama, neometano obrće, umnožava, cirkuliše, transferuje itd., gdje nema nikakve obaveze prema lokalnom razumijevanju vremena i prostora. Model savremene ekonomije špekulativnog kapitalizma, kako ga neki sa razlogom nazivaju kazino kapitalizam, odlikovan je dominacijom virtuelne nad realnom ekonomijom. To sada podrazumijeva da postoji “dvoični” tip ekonomije, jedna je *realna* “opipljiva” koja stvara razne proizvode i usluge, a druga je *virtuelna* koja stvara novac transakcijskim poslovima vezanim za berzu. Prema riječima Dž.M. Kejnza: „*Špekulacijski tip ekonomije ne predstavlja veliki problem i štetu ako su sporedni dio privrede, međutim sa druge strane mogu napraviti problem i vrlo su štetne ukoliko su predominantne, odnosno kad predstavlja okosnicu privrede*“ (Dž.M.Kejnz u Jovan.B.Dušanić,2015:36). Odlika ekonomije savremenog svijeta čini špekulativnost koja je prešla iz periferne uloge u centralnu karakteristiku tržišta, dok virtuelna ekonomija predstavlja glavno obilježje savremenosti i mnogo je prisutnija nego realna ekonomija. Adekvatan primjer za to je argument da se ogromna količina novca ne ulaže u realnu “opipljivu” ekonomiju već u virtuelnu gdje se faktički trguje vazduhom, tj. ulaže se velika količina novca u špekulacije gdje ne dolazi do nikakve promjene u realnom konkretnom svijetu ali za to vrijeme sa druge strane trguje se sa različitim berzanskim robama koje u stvarnom svijetu uopće ne postoje. Nameće se logično pitanje zašto se onda trguje ako ta roba u realnom svijetu ne postoji? Trguje se radi

---

¹⁰ Ibrulj, N., *Stoljeće rearanžiranja: eseji o identitetu, znanju i društvu*, Filozofsko Društvo Thoria, Sarajevo, 2005., str. 51.

očekivanja promjena cijene robe i naravno zaradi na promjeni tih cijena koja donosi ogromnu novčanu korist koja je enormno veća od ulaganja u realni sektor. Koliko god uspijeva virtuelna ekonomija “zavladati svijetom”, ona ne može nikada u potpunosti odbaciti realnu ekonomiju iz razloga što ona zapravo od nje živi i na njoj parazitira. Ulaganjem u finansijske špekulacije ostvaruje se ogroman profit ali naprotiv ne može se stvoriti nova vrijednost kao što se stvara, već je to reverzibilan proces isisavanja vrijednosti iz realnog sektora. Kada dođe do prevelikog isisavanja te vrijednosti, onda se dešava ekonomska zakonitost oličena u Wall Streetu. Kate Nash insistira na dvije stvari u odnosu realna-virtualna ekonomija, a to su globalizacija proizvodnje i finansijske transakcije. Globalna proizvodnja i pokretljivost kapitala objedinjeni su u okviru multinacionalnih korporacija i njihovog poslovanja, gdje se oni smatraju najznačajnijim agensima u sprovođenju ekonomske globalizacije. Kao što znamo njihov rad nije ograničen u jednoj zemlji već uključuju razne proizvodne lokacije u raznim državama gdje ih objedinjuje u jednu cjelinu. „Pravo na ubiranje poreza vezano je za kontrolu gospodarskih aktivnosti unutar jednog određenog teritorija – premisa koja u tijeku svjetsko-društvenih mogućnosti djelovanja postaje sve fiktivnijom. Poduzeća mogu proizvoditi u jednoj zemlji, plaćati poreze u drugoj, a u trećoj zahtijevati državne investicije u obliku infrastrukturnih mjera.“¹¹ Slijedeći njeno mišljenje, multinacionalne korporacije su samo nastavile postkolonijalističku podjelu rada zato što posluju iz razvijenih zemalja a koriste usluge jeftine radne snage iz zemalja koje su u razvoju ili nisu nikako razvijene, te potrepljuju sa argumentom multinacionalne kompanije *Nike*. „Sa godišnjim prometom koji je 1994. godine dostigao 4 milijarde dolara, zapošljava 9.000. ljudi u SAD – u oblasti dizajna, marketinga i distribucije, pri čemu kroz kooperantske ugovore, koji pokrivaju 100% proizvodnje, angažuje 75.000. ljudi u zemljama u razvoju, kao što su Kina, Južna Koreja, Malezija, Tajvan i Tajland.“¹² Potpuno identičnu sliku imamo i sa kompanijom *Royal Philips Electronics* koja 2002 god. zatvara dvije trećine proizvodnih linija televizora u Meksiku i prebacuje ih u Kinu. Kao što postoji nadnacionalna ekonomija postoje i nadnacionalna tijela ili institucije koje regulišu sa više ili manje uspjeha te ekonomske procese kao što su MMF i Svjetska Banka. Policentrična politika ekonomske vladavine svjetskim tržištem ne daju primat ni

---

¹¹ Beck, U., *Što je globalizacija? Zablude globalizma - odgovori na globalizaciju*, VIZURA, Zagreb, 2001., str. 13.

¹² Kate Nash., *Savremena politička sociologija: globalizacija politika i moć*, Službeni glasnik, Beograd, 2006., str.61.

jednom nadinstitucionalnom akteru što znači da nemaju konačnu riječ ni kapital ni nacionalne države, niti Ujedinjeni narodi, Svjetska banka, Greenpeace jer svi oni kroz svoje borbe bore se za ostvarivanje svojih ciljeva. Funkcionisanje današnjeg globalnog ekonomskog poretka rezultat je ekonomske konferencije koja je održana na samom kraju drugog svjetskog rata 1944 u Engleskoj u gradu Bretton Woodsu između 44 predstavnika zemalja pod vodstvom SAD i Velike Britanije kao glavne ekonomske sile sjevera, poništivši protekcionističke politike između dva svjetska rata (1918-1939). To je jedna od osnova na kojima funkcionira savremeni globalni ekonomski poredak. Učesnici te konferencije dogovorili su se da uspostave određena ekonomska pravila “ponašanja” koja će biti obavezna za sve njihove ugovorene strane. Odlučeno je da se uspostavi stabilniji monetarni sistem u kome će vrijednost svake državne valute biti vezana za fiksnu vrijednost američkog dolara u zlatu, ali je također ugovoreno da zemlje mogu kontrolisati propustljivost svojih granica, što je pomoglo uspostavljanju svoje vlastite konekcije i programe sa drugim državama bilo u okruženju ili ne. Također, taj samit je uspostavio institucionalne organizacije koje potpomažu funkcionisanju procesa globalne ekonomije riječ je o IMF (Međunarodni monetarni fond) te međunarodna banka koja je kasnije preimenovana u WB (Svjetska banka) koja je dala novac za obnovu i razvoj devastirane Evrope poslije drugog svjetskog rata. Organizacija GATT (Opšti sporazum o tarifi i trgovini) osnovana je 1947 kao globalna trgovinska organizacija u funkciji kontrolnog tijela sa svrhom nadzora nad oblikovanjem i sprovođenjem multilateralnih sporazuma koje je svoje svoje postojanje nastavila kroz WTO (Svjetska trgovinska organizacija), nastala tokom devedesetih godina kao rezultat različitih, nepoznatih i nepredvidivih efekata koje ekonomska globalizacija nosi sa sobom. Ovaj ugovor iz Bretton Woods uspostavio je ono što Manfred B. Šteger naziva “zlatno doba kontrolisanog kapitalizma“. Naime, tu je riječ o državnoj kontroli protoka kapitala koja je nadalje omogućila širenje socijalne države. Takav ugovor je omogućio neku vrstu klasnog kompromisa, gdje ta klasna polarizacija nije bila tako stroga već je postojala neka vrsta klasne ravnoteže. Takav ekonomski sistem trajao je sve dok se taj sporazum iz Bretton Woodsa nije urušio. Tada je Evropa već polahko ulazila u burna ekonomska previranja sedamdesetih koja su obilježena inflacijom, niskim ekonomskim rastom, visokom stopom nezaposlenosti, deficitima u javnom sektoru i dvije izuzetno velike krize uzrokovane OPEC-ovom (Organization of the Petroleum Exporting Countries) mogućnošću da kontroliše veliki dio svjetske opskrbe naftom. Sada možemo konstatovati da su političke snage koje su zagovarale model kontroliranog kapitalizma

porazene od političkih partija koje su težile ka neoliberalnom pristupu ekonomskoj i socijalnoj politici. Proces deregulacije, privatizacije, fleksibilizacije rada, prekarizacije tj. povlačenja države iz mnogih područja socijalne skrbi David Harvey (2007) naziva neoliberalizmom. Prema toj neoliberalnoj struji ljudska dobrobit će se ostvarivati jedino ako se obezbijede individualne poduzetničke slobode i svaki pojedinac svojim poduzetničkim sposobnostima i umijećima pronade mjesto unutar institucionalnog okvira čvrstih imovinskih prava, slobodnog tržišta i slobodne trgovine. Stoga ideja je da će društvena dobit biti maksimalna ako se do maksimalne dovedu domet i učestalost tržišnih transakcija te prema tome treba je po neoliberalnoj doktrini dovesti u oblast natjecanja i tržišne izloženosti. Kreirani svjetski ekonomski sistem osim što stvara bogatstvo također stvara neizmjereno siromaštvo što direkto utiče na proizvodnju globalne nejednakosti na tri socijalna okvira središte, semi-periferiju i periferiju što dovodi do konflikto integrirajućeg ekonomskog stanja svijeta. Prema Wallersteinu ekonomske krize koje se dešavaju dovode do sve većeg pooštavanja nejednakosti i raspodjeljene moći dok sa druge strane raste proturječnosti u svjetskom kapitalističkom sistemu jer logika svjetskog kapitalističkog sistema proizvodi oboje, sa jedne strane svjetsku integraciju dok sa druge svjetsku dezintegraciju odnosno raspad. Nacionalne države gube svoju političku, ekonomsku i socijalnu vlast te racionalnost zamjenjuje moralnost gdje države i njene institucije apsolutno ne kontrolišu svoj prostor pod nogama. Arhitekta i kreator Bretton Woods sistema, John Maynard Keynes zastupao je teoriju državnog interevncionalizma u ekonomiji. Prema njegovom mišljenju država mora biti uključena na postizanje pune zaposlenosti, ekonomskog rasta, dobrobiti svojih građana te da državnu moć treba koristiti kako bi se ovi ciljevi uspješno realizirali. David Harvey takvu vrstu liberalizma naziva kejnjesijanizam, odnosno "uklopljeni liberalizam" dok neki drugi teoretičari je nazivaju "kontrolirani kapitalizam". Iako se različito označavaju podrazumijevaju isto a to je da su tržišni procesi i poduzetničke aktivnosti bile obuhvaćene mrežom socijalnih i političkih ograničenja, te regulativnim okruženjem obuzdavalno a drugim slučajevima poticalo razne ekonomske i industrijske mjere i strategije. Međutim takva ideja Keynesa "uklopljenog liberalizma" ili "kontroliranog kapitalizma" konstantno je napadana sve do 80ih godina XX vijeka od strane Margaret Tačer (Margaret Thatcher) i Ronalda Regana (Ronald Wilson Reagan) pod zastavom ideje neoliberalizma, gdje su oni zapravo tu ideju razvili do savršenstva. Ta ideja neoliberalizma zasnivala se na tranziciji same moći iz proizvodnje i iz industrijskog kapitala prema svijetu transnacionalnog špekulativnog kapitala. Takvom neoliberalnom ekonomskom

poretku dodatno je išlo na ruku slom komunizma u Sovjetskom Savezu između 1989-1991 kao i krah socijalizma u Jugoistočnoj Evropi. Od tih zbivanja neoliberalizam je imao slobodan put ka ostvarivanju svojih ciljeva. Priču o slobodnoj svjetskoj trgovini koju forsira globalizam da će globalizirajuća ekonomija omogućiti podizanje nivoa bogatstva u svakom dijelu zemljaskog kugle i time omogućiti ukidanje socijalnih razlika i nepravde koje postoje u svakom dijelu zemljaskog kugle ne pije vode. Visoka stopa nezaposlenosti u “trećem svijetu“ i zemljama koje su doživjele slom komunizma prevashodno u Jugoistočnoj Europi prisiljava te države da svoju ekonomsku politiku isključivo baziraju na izvoz pri čemu te zemlje međusobno stvaraju konkurenciju jedna drugoj sa niskim platama i često bijednim radnim uvjetima kao i za ulaganje stranog kapitala. Dok sa druge strane transnacionalizacija proizvodnih i trgovinskih relacija odvijaju kako unutar tako i između ova tri kontinenta Amerike, Azije i Europe te se govori o trijadizaciji svjetske ekonomije. Tri značajne komponente koje je neoliberalizam konstruisao i omogućio njihovo djelovanje a izuzetno su značajne za život ekonomske globalizacije, jesu zapravo internacionalizacija trgovine i finansija, jačanje moći transnacionalnih kompanija i vrlo značajna, a možemo reći i čak odlučujuća uloga u savremenoj ekonomiji, jeste IMF (International Monetary fund) – međunarodni monetarni fond, WB (World Bank) – svjetska banka i WTO (World Trade Organization) - svjetska trgovinska organizacija. Proces i vode ka tome da se stvori jedan globalni svijet i univerzalne institucije kojima se rukovodi iz jednog centra i koji funkcioniše na principima totalitarizma, a ne liberalizma kako je obećavano. Međutim, Harvey kaže da bez obzira na retoriku neoliberalizma o ozdravljenju bolesnih ekonomija, ni Velika Britanija, ni Sjedinjene Američke Države nisu omogućili veći rast što su zapravo zagovarali da će im ideja neoliberalizma donijeti i on nadalje ocjenjuje da neoliberalizam nije baš bio neki odgovor na “molitve” kapitalista. Neoliberalizam nije ispunio očekivanja koje je “obećavao“ već Harvey smatra da neoliberalizam nije smanjio siromaštvo društva odnosno niti je povećao njegovo bogatstvo već zapravo onaj ko je bio na gornjoj poziciji dohodovne ljestvice postao je još bogatiji a onaj ko je bio na donjoj postao još siromašniji što znači da se društvo vrlo oštro ekonomski polarizovalo.

V.b. Neoliberalizam u liku Janusa

Neoliberalizam, političko ekonomski projekat, možemo definirati kao turbo motor koji pomaže “rasprostiranje” ekonomske globalizacije. Osnovni principi neoliberalizma kao što smo ranije naveli jesu masovna deregulacija, liberalizacija, i privatiziranje kapitala gdje se vrši transfer istog iz ruku države u privatne ruke nekog preduzetnika koji pokreće određeni biznis ili biznise. Neoliberalizam maksimizira ekonomske odnose pri čemu dovodi do velike frekventnosti konkurencijskih relacija na svjetskom podijumu potpomognutim informacionalizmom. „Nijedna centralna administracija ne može da postigne ekonomsku efikasnost tako uspješno kao neumorna konkurencija u trci za profitom i bogatstvom, nijedna sila nije ravna jedinstvenoj sposobnosti neoliberalnog kapitalizma da jednostavnu ljudsku gramzivost prevede u beskrajno različite produktivne energije.”¹³ Na osnovu takve konstalacije odnosa na tržištu mogu preživjeti samo proizvođači koji budnim oko prate da li neko od konkurentne firme kreira novi unapređeniji proizvod u odnosu na njihov kako bi uvijek bili jedan korak ispred njega. To znači da bez obzira koliko puta je jedna kompanija dobila ovu trku mora opet iznova i iznova biti brža i brža. Druga odlika neoliberalizma jeste “bezgrančnost kapitala“, odnosno neometano cirkulisanje i protok kapitala u globalnoj ekonomskoj areni, pri čemu kapital apsolutno “ne želi“ da bude kontrolisan od strane države niti od moćnog pritiska sindikata koji u današnjem svijetu gubi ulogu apsolutnog postojanja jer su radnici sve više prepušteni sami sebi. Kapital kao duh slobodan bilo kakvih okova, traži po svijetu adekvatne i najpovoljnije uvjete kako bi se što prije umnožio, što zapravo uključuje najjeftiniju radnu snagu, sirovine, male poreze i vrlo male socijalne izdatke. Treća značajka neoliberalizma predstavlja efikasnost nauštrub privrednih subjekata koji ne mogu više “izdržati” u utakmici sa “velikim” niti mogu ispratiti takvu konkurenciju, pri čemu industrijski subjekti i različite druge industrijske grane pozivaju u pomoć državu gdje bivaju subvencionisani i njihovi odnosi bivaju uređeni prema unutarnoj i vanjskoj konkurenciji određenim mjerama i pravilima kako bi neometano funkcionisali za razliku od neoliberalizam koji ih vodi potpunom krahu. Neoliberalizam da bi bio što efektivniji i efikasniji potrebno je postepeno smanjivanje socijalnih izdataka u smislu socijalne zaštite, zdravstva i školstva pri

---

¹³ Luttwak, E. *Turbocapitalism, Winners and Losers in the Global Economy*, Harper-Colins Publishers, New York, 2000., str. 25.

čemu srednje društvene klase osiromašuju i pozicioniraju se u okviru nižih klasa. Apsolutno se odbacuje kejnziistički model pune zaposlenosti i državnog intervencionalizma. Sužava se mreža socijalnih prava, a raspodjela bogatstva se vrši u potpunu korist korporacija i gornje društvene klase. „Glavni arhitekti neoliberalnog vašingtonskog konsenzusa su gospodari privatne ekonomije, uglavnom ogromnih korporacija koje kontrolišu veliki dio međunarodne ekonomije i posjeduju sredstva za dominaciju u formiranju političkih mjera kao i u strukturiranju mišljenja i mnjenja.”¹⁴ Kroz četvrtu dimenziju neoliberalizma uviđaju se apsolutno pogubne posljedice po cjelokupno društvo na čijim leđima profitiraju nekolicina iz gornjih društvenih slojeva pri čemu se skoro sasvim zatvaraju putevi pomoći zemljama u razvoju. „Glavno suštinsko postignuće neoliberalizacije bila je preraspodjela a ne stvaranje bogatstva i prihoda. Pod tim mislim na nastavak i širenje praksi akumulacije koje je Marx tretirao ‘primitivno’ ili ‘orginalno’ za vrijeme uspona kapitalizma. Uključuju komodifikaciju i privatiziranje zemljišta te prisila i protjerivanje seljačkog stanovništva (slučaj Meksika i Kine gdje je 70 mil. seljaka raseljen u posljednje vrijeme) te pretvaranje raznih oblika imovinskih prava (zajednička, kolektivna, državna itd.) u isključiva prava privatnog vlasništva (što ih najizrazitije predstavlja Kina).”¹⁵ Na osnovu dostupnih podataka, ekonomska pomoć je četverostruko smanjena a kamate na te kredite jesu enormno uvećane, stoga zemlje u razvoju stupaju u dužničko ropstvo iz kojeg će teško izaći. Prema Štiglicévim riječima, funkcionisanje tih država u takvom ambijentu kao najprioritetniji zadatak jeste vraćanje rata kredita nadnacionalnim institucijama. Cjelokupan uzlet korporacijskih profita, jeste ekonomsko obogaćivanje elita i masovna globalizacija siromaštva. Mnogo je pokazatelja koji nam ukazuju na to da neoliberalni procesi umjesto da uvećavaju bogatstvo čovječanstva, utiču na povećavanje siromaštva, neravnopravnost i potpunu društvenu nejednakost čak i u najbogatijim društvima. Međutim, fatalne i najšokantnije posljedice oslikavaju se u siromašnim državama, gdje predstavljaju polodno tlo za širenje društvenih konflikata različitih oblika do konflikata koji predstavljaju ratove i terorizam.

---

¹⁴ Čomski, N., *Profit iznad ljudi*, Svetovi. Novi Sad, 1999., str. 20/21.

¹⁵ Harvey, D., *A brief history of Neoliberalism*, Oxford University Press, New York, 2007., str. 159.

V.c. Savremena modifikacija rada i zanimanja

Globalno društvo izašlo je iz jedne faze razvoja i za kratko vrijeme vrlo brzo ušlo u drugu fazu. Taj prelaz je vrlo teško uočiti i decidno odrediti jer se ta promjena zapravo desila “preko noći”. Ako bi tražili vremensku tačku ili tačku preloma gdje se ta promjena zaista desila, odnosno kad je društvo ušlo u informacionalističko doba, mi bismo ugrubo rekli da je to karakteristično za period druge polovine XX stoljeća jer se tad dogodila revolucija u informacijskim tehnologijama.

„Zahuktali razvoj proizvodnih snaga, napredak nauke i tehnologije, rezultirao je i epohalnim promjenama, kako u proizvodnji materijalnog tako i duhovnog, dakle sveukupnog socijalnog života čovjeka.“¹⁶ Sa jedne strane imamo veliki broj definicija koje tretiraju rad kao temelj ljudske egzistencije i ljudskog opstanka također imamo veliki broj definicija o značaju i značenju rada za funkcionisanje društvene zajednice sa druge strane, evidentno je da definicije ne vrijede jer se težište i značaj rada promijenio od temelja ka margini čovjekovog interesovanja. Između ostalih društvenih teoretičara također ni Bell nije previše naklonjen prema postmodernističkom potrošačkom društvu jer tu kulturu povezuje sa neobuzdanom slobodom, hedonizmom, samozadovoljstvom, igara, zabave, rasipništva itd., odnosno sa sveukupnom iracionalnošću nasuprot društvene strukture kojom dominiraju efikasnost i racionalnost. Sa druge strane države koje su itekako industrijski uznapredovale potpomognute razvojem novih tehnika i tehnologija utiču na smanjivanje značaja same proizvodnje time i radnička klasa polahko nestaje sa ekonomsko industrijske scene kao i njihove revolucionarne borbe za svoja prava jer jačanjem socijalne zaštite i rastom socijalne sigurnosti radnička borba prestaje da ima svoje utemeljenje, dok sa druge strane imamo kapitaliste kao vladajuću klasu koja istovjetno odlazi u drugi plan jer njihovo mjesto zauzimaju društveni slojevi kao što su menadžeri, tehnokrati itd. Kreira se sasvim nova struktura društva u kome industrijsko društvo gubi svoje temelje na kojem je opstojalo jer industrija više nije osnova ekonomskog rasta već je ta uloga dodijeljena tercijarnom odnosno uslužnom sektoru gdje dolazi do enormnog povećavanja uslužnih odnosno intelektualnih zanimanja kao što su: zanimanja vezana za informacione tehnologije, naučni rad, kreiranje novih tehnologija i njihovo opsluživanje. Uslijed sve veće ekspanzije nauke, tehnike i tehnologije

---

¹⁶ Kukoč, M.: “Globalne promjene i nove paradigme svjetskog razvoja“, <https://hrcak.srce.hr/32819>, 19.04.1995., str. 5-21.

društvo u kojem obitavamo naziva se informacijsko, zato što osnova nije više zemlja koja je bila u predindustrijskom odnosno poljoprivrednom društvu, ne više roba koja čini temelj industrijskog društva već je to informacija koja predstavlja stub programiranog, odnosno informacijskog društva, i takvo društvo Manuel Castells (2000) naziva informacijskim. Na osnovu informacija organizuje se cjelokupno društvo kao i cjelokupna proizvodnja. To je načelo po kojem se povećava produktivnost na osnovu povećavanja znanja iz tih oblasti te se vodi borba oko istih. „*Većina nas stvara novac iz zraka: mi ne proizvodimo ništa što se može izvagati, dotaknuti ili jednostavno izmjeriti. Naš se proizvod ne može naslagati u lukama, spremiti u skladištima ili prevoziti željezničkim vagonima. Većina nas zarađuje za život pružanjem usluga, prosudba, informacija i analiza, svejedno da li je telefonski, preko odvjetačkog ureda, vladina odsjeka ili znanstvenog laboratorija. Svi radimo nevidljiv posao (Leadbeater, C. u Gidens,2007:378).* Međutim sa druge strane priče imamo procvat neobrazovanosti i nepismenosti, a to je da se mogu obavljati poslovi bez posjedovanja elementarnog znanja u određenoj oblasti kao što je slučaj sa osobom koja radi u trgovini, zahvaljujući kompjuterizovanim kasama ta osoba može obavljati radni zadatak bez poznavanja osnove matematike. Suočeni smo sa ogromnom količinom i prilivom informacija gdje se sa njima upoznajemo površno, a nove informacije zamjenjuju stare vrlo brzo gdje raspolažemo sa sve većom količinom informacija a sve manje znamo i razumijemo. Stoga znanje postaje sve manje potrebno i cijenjeno, a razumjevanje rijetko. „Društva nazivamo postindustrijskim kad ih želimo razlikovati od industrijskih društava koja su im prethodila i s kojima se još i danas brkaju, bilo da imaju kapitalistički ili socijalistički oblik. Nazivamo ih tehnokratskim kad im želimo dati ime moći koja njima vlada. I najzad, programiranim društvima, kad ih pokušamo definisati prema prirodi načina proizvodnje i privrednog uređenja.”¹⁷ Uspostavljajući paralelu sa poljoprivrednim i industrijskim društvom uviđamo da su u poljoprivrednom društvu svi težili da posjeduju što veće površine zemlje kako bi obrađivali i samim tim prinosi bi bili veći. U industrijskom društvu težilo se da se što više proizvode robe kako bi se mogla plasirati na tržište i samim tim bi rastao profit. Međutim u fazi informacionalizma svaki sukob i sve borbe vode se oko informacija te će one činiti osnovu života svakog čovjeka savremenog društva pri čemu se mijenja cjelokupna

---

¹⁷ Touarine, A., *Postindustrijsko društvo (LA SOCIETE POST-INDUSTRIELLE)*, Deonel, Paris, 1969., str. 19.

društvena slika koja dovodi do promjena u organizaciji rada i na svim društvenim poljima. Sve u svemu, one će biti osnov na kome će se temeljiti ljudska djelovanja. Promjena karaktera rada i same strukture zaposlenosti kroz stoljeća jeste jedna od najdramatičnijih promjena koje mogu zahvatiti jedno društvo i mijenjati njegov karakter i pravac kretanja, stoga postmoderan period u kojem mi kao društvo današnjice funkcionišemo jeste takav period u kome se karakter društva mijenja iz korjenja. Postmodernističke teorije objašnjavaju ovaj period na način da više nije primat roba već usluge, a to se argumentira porastom broja menadžerskih i stručnih zanimanja sa jedne strane i smanjivanje poljoprivrednih i proizvodnih poslova sa druge strane, te sve veća prisutnost informacijskih sadržaja rada u najrazvijenim ekonomijama svijeta. Preciznije, postmodernistička teorija u objašnjavanju prirode savremenog društva može se objasniti u slijedećem: izvor produktivnosti i rasta leži u stvaranju kao i kreiranju znanja proširenog na područja ekonomskog domena kroz obradu informacija; ekonomska djelatnost će se premjestiti s proizvodnje dobara na davanje usluga. S krajem zaposlenosti u poljoprivredi uslijedit će pad zaposlenja u proizvodnji u korist zaposlenosti u uslugama, koji će na kraju činiti preovladavajući dio zaposlenosti. Ukoliko je ekonomija naprednija to će sve više zapošljavanje i proizvodnja savremenog društva biti usmjerena na usluge; savremena ekonomija trebala bi omogućiti prednost zanimanjima koja u svojoj djelatnosti sadrže veliku količinu informacija i znanja. Menadžerska, tehnička i stručna zanimanja trebala bi rasti brže od bilo kojih drugih zanimanja i trebala bi sačinjavati srž nove društvene strukture. „Ekonomski rast određen je više političkim procesima nego privrednim mehanizmima koji se razvijaju gotovo potpuno izvan društvene kontrole.”¹⁸ Društvo je informacijsko zato što svoj proizvodni sistem ne bazira na proizvodnji dobara kao što je to činjeno u industrijskoj dobi, već na povećavanje produktivnosti zasnovanog na znanju i informacijama. Kriterijum na kome se bazira postindustrijsko društvo je svođenje svih djelatnosti na uslužne i apsolutno istiskanje proizvodnje, jer najveći dio zaposlenih nalazi se u uslužnom sektoru pri čemu se ogroman čak i najveći dio svjetskih nacionalnih dohodaka ostvaruje iz tog sektora. Odlika koju moramo objasniti da ne bismo u daljoj teoretizaciji skrenuli u ćorsokak jeste da iako smo mi kao društvo u fazi informacionalizma ne znači da je poljoprivreda apsolutno nestala, odnosno primarni sektor ili pak industrijska proizvodnja

---

¹⁸ Touarine, A., *Postindustrijsko društvo (LA SOCIETE POST-INDUSTRIELLE)*, Deonel, Paris, 1969., str. 19.

odnosno sekundarni sektor, već oni paralelno postoje sa tercijarnim sektorom, ali su u mnogo manjim razmjerama prisutni i značajni iako se mnogobrojne uslužne djelatnosti oslanjaju na proizvodnju. Informacionalizam i znanje su dvije bitne odlike od kojih zavisi izvor produktivnosti i rasta u naprednim društvima. Analizirajući zanimanja, odvijaju se dvije krajnosti tj. sa jedne imamo širenje i stvaranje zanimanja bogatih informacijama kao što su poslovi tipa menadžerstvo, stručni i tehnički poslovi koji zauzimaju više pozicije na hijerarhijskoj kvalifikacionoj ljestvici, međutim sa druge strane imamo pojavu, prema riječima Castellsa nekvalificiranih, uslužnih i jeftinih zanimanja. Sve veće širenje nekvalificiranih, jeftinih i uslužnih zanimanja i zauzimanje pozicija unutar strukture takvih zanimanja činit će ogroman dio strukture savremene zaposlenosti. „Razmotrimo li sistem zanimanja u industrijalizovanim zemljama tokom 20. stoljeća vidjećemo vrlo jasnu pojavu – promjene u globalnom ekonomskom sistemu i tehnološki napredak su izazvali promjene poslova koje obavljamo. Na početku stoljeća, tržištem rada dominirali su plavi ovratnici, proizvodni poslovi; ali s vremenom se težište pomaknulo prema bijelim ovratnicima u uslužnom sektoru.”¹⁹ Castells (2000) kao i Gidens (2007) statističkim podacima potkrepljuju svoje teorije o tercijarnim zanimanjima u informacijskom društvu. Castells se fokusira i usmjerava na analizu strukture zaposlenosti u okviru zemalja G7 (SAD, Kanada, Japan, Njemačka, Italija, Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo), njegova analiza odnosi se na dva vrlo bitna perioda za društvo, a to su periodi 1920-1970 i 1970-1990. On ne uzima nasumičnim izborom ova dva perioda već su značajna po tome što prvi određuje industrijsko a drugi postindustrijsko doba, gdje im je zajednički imenilac opadanje broja radnika u poljoprivredi i industriji. Ako uzmemo period 1970-1990 za analizu u kome se realizira tehnološka revolucija dovela je do smanjivanja zaposlenosti u proizvodnom odnosno sekundarnom sektoru. U Velikoj Britaniji sa „38,7 % na 22,5 %; SAD 25,9 % na 17,5 %; Italija 27,3 % na 21,8 %; Japan 26,0 % na 23,6 %; Njemačka 38,6 % na 32,2 %; Kanada sa 19,7 % na 14,9 % i Francuska 27,7 % na 21,3 %.”²⁰ Iznešeni statistički podaci idu u prilog tome da u postindustrijskom odnosno informacijskom društvu najmnogoljudniji sektor zaposlenosti do 1970 godine gubi svoju snagu dok sa druge strane imamo jačanje tercijarnog, odnosno uslužnog sektora. Međutim, Castells ističe da ekonomije Japana i Njemačke u odnosu na ostale ekonomije

---

¹⁹ Gidens, A., *Sociologija*, Centar za izdavačku djelatnost, Beograd, 2007. , str. 376.

²⁰ Castells, M., *Uspon umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb, 2000. Str.239.

zemalja G-7 su na minimalnom nivou smanjili svoj udio radne snage u proizvodnji jer iako su ušle u informacionalizam nisu odbacili industriju kao bitnu venu svojih ekonomija.

V.d. Savremena struktura zaposlenosti

Kao što smo objasnili u prethodnom podpoglavlju da informacijsko doba uvjetuje korjenite promjene u oblasti modifikacije rada, promjene strukture zanimanja te organizacije rada koja na globalnom planu uspostavlja se na sasvim novim osnovama prvenstveno u zemljama sa najjačim svjetskim ekonomijama. Te promjene koje su uvjetovane razvojem tehnika i tehnologija potpuno je radnika izbacila iz procesa proizvodnje gdje su njegovo mjesto zauzeli programirani strojevi i tako ga potpuno istisnuli iz tog procesa, čime je dat primat zanimanja kao što su informacione tehnologije, naučni rad, kreiranje novih tehnologija, njihovo opsluživanje itd. Prema tome, društvo je ušlo u fazu informacionalizma koje počiva na obradi informacije gdje se privedni rast i progresivnost zasniva na obradu istih. Na osnovu Castells-ovih i Gidens-ovih prikazanih rezultata analize, informacionalizam je uvjetovao smanjivanje broja radnika u sekundarnom sektoru tj. industriji o čemu nam govore statistički argumenti, stoga struktura zanimanja u postindustrijskom društvu ogleda se kroz četiri tačke: obrtnici/radnici; tehničari, stručnjaci i menadžeri; trgovinski radnici i činovnici; radnici menadžeri u poljoprivredi. Kroz analizu navedene strukture možemo jasno utvrditi koliko ima radnika u različitim strukturama zanimanja. Udio menadžerskih, stručnih i tehničkih zanimanja snažno je porastao u svim zemljama G7 osim u Francuskoj; postotak radnika/obrnika opao je u SAD, Velikoj Britaniji i Kanadi, a umjereno u Njemačkoj, Francuskoj i Japanu. Trgovci i činovnici povećali su svoj udio najviše u SAD-u i Francuskoj ali i sa manjim intenzitetom u ostalim zemljama G7. Na kraju, udio poljoprivrednika kao radne snage značajno je opao u svim zemljama G7. U periodu od 1992 do 2005, kao što je ranije navedeno, karakteristična su sasvim nova zanimanja koja nisu bila dominantna niti poznata poljoprivrednom i industrijskom društvu. Na osnovu projekcija i određenih parametara otvorit će se 26 miliona novih radnih mjesta na prostoru SAD-a u tercijarnom sektoru, a sa druge strane pratit će ga trend pada radnih mjesta u oblastima industrije i poljoprivrede. Međutim, iako postoje takvi pokazatelji u oblasti industrije, industrijska produktivnost i dalje je važan segment za ekonomski rast koji uvjetuje otvaranje radnih mjesta u ostalim ekonomskim sektorima. Ako uzmemo primjer SAD uviđamo da poljoprivredno radništvo za već pomenuti period ukupno ima negdje tek 2,5 % zaposlenosti od cjelokupne radne

snage SAD. Iako se očekuje da će se smanjiti broj poljoprivredne radne snage za 230.000, uporedo se očekuje porast uslužnih djelatnosti u istoimenoj oblasti na 311.000 vezanih za poslove poljoprivrednih usluga na poslovima za vrtlare i održavanje terena gdje tradicionalno poljoprivredno zanimanje gubi svoju ulogu. Rast zaposlenosti zabilježen je u poslovnim i zdravstvenim uslugama gdje su poslovne usluge bile najbrže rastući uslužni sektor sa oko 2,5% na godinu, dok druge usluge tipa zakonske, inženjerske te obrazovne nastavit će procentualno rasti. Sa treće strane, trgovina na malo i trgovina vezana za uslužne djelatnosti, otvorit će 5,1 milion radnih mjesta dok bi na ugostiteljstvo procentualno zauzimalo oko 42% od već pomenutog broja. Što se tiče radnih mjesta državne i lokalne uprave povećao se sa 15,2 miliona 1990 godine na 18,3 miliona do 2005 godine, gdje će više od polovine zauzimati samo školstvo. Sumirajući cjelokupnu sliku strukture zaposlenosti SAD nju čine jasno prikazani postoci: stručnjaci i menadžeri – 32,3% (gornja viša klasa), tehničari i obrtnici – 36,9% (srednja klasa), i uslužna zanimanja koju čine polukvalifikovani radnici zauzima 29,2% (srednja niža klasa) te uslužna zanimanja sa radnicima u poljoprivredi – porast sa 18,9% na 20% (niža klasa).

Na osnovu decidno iznešenih teorijskih i statističkih analiza zaključujemo da procesi ekonomske globalizacije kao što su procesi tehničko tehnološke ekspanzije uvjetuju promjenu karaktera rada pri čemu rad gubi primarnu društvenu ulogu i povlači se ka margini čovjekovog intresovanja jer savremeno društvo u kom živimo nazvano je hedonističko društvo, tj. društvo igre, zabave i uživanja. Istovremeno pod uticajem informacijskih tehnologija struktura zanimanja savremenog društva se potpuno izmjenila. Nedvojbeno je dat primat tercijarnom sektoru što znači opadanje broja radnika u poljoprivredi i industriji a u isti momenat imamo povećavanje zanimanja u tercijarnom sektoru ili sektoru uslužnih zanimanja. Što znači kreiranje zanimanja u oblasti informacijskih tehnologija, naučnih radova, kreiranje novih tehnologija te njihovo opsluživanje kao i zanimanja vezana za pružanje usluga u oblasti zdravstva, turizma itd. To sve ide u prilog tome da smo dokazali prvu pomoćnu hipotezu da globalizacijski procesi mijenjaju karakter rada, podjelu rada i strukturu zanimanja.

VI. PRIRODA TRŽIŠTA RADA

Kapital djeluje nesmetano i neometano ostvarujući svoju prirodu na elektrotehnološkoj i komunikacijskoj platformi realizirajući svoju transakcijsku prirodu te svoju narav ostvaruje na svjetskom podijumu gdje nema nikakve kočnice, barijere niti granice. Međutim iako imamo teorijski postulat ekonomske globalizacije o slobodi kretanja radnika, postoji barijera u kretanju čak i u XXI stoljeću koja se ogleda kroz ograničavanja u smislu granica, institucija, policije, ksenofobija, itd. „Danas, veliki dio Zapadne Europe, mjesto nastanka industrije samo je relativna periferna zona svjetskog kapitalističkog sistema. Engleska, Italija ili Francuska posjeduju značajnu ekonomsku moć; nekoliko multinacionalnih kompanija nose njihove boje, ali je izvor velikih promjena sa druge strane Atlantika gdje SAD ulaze u postindustrijsko društvo.”²¹

Kretanja u okviru tržištu rada 90-ih godine, iako postoji polarizacija političkih odnosa unutar Europe, broj radnih imigranata iznosio je negdje oko 13 miliona dok je samo 2% stanovništva radilo u drugim zemljama članica Europske Unije. Prema riječima Manuela Castellsa globalno tržište rada, bez obzira na migracijske tokove i kretanja, neće biti jedinstveno iako postoje trostruka veza radne snage:

1. Multinacionalnim korporacijama i njenim prekograničnim vezama
2. Uticaj međunarodne trgovine i radne snage na sjeveru i jugu
3. Fleksibilni menadžment na radnu snagu svake zemlje.

U SAD-u, Japanu i Zapadnoj Europi na izmaku je teška industrija jer stalno opada broj uposlenika u industrijskom sektoru te se ona zbog jeftine radne snage, odnosno jeftinijih troškova proizvodnje, distribucije i prodaje preselila u zemlje čije su ekonomije nedovoljno ili minimalno razvijene ali imaju određeni stepen političke sigurnosti. „Starije industrije u zapadnim društvima u velikim su teškoćama jer ne mogu konkurisati učinkovitijim proizvođačima sa Dalekog istoka čiji su troškovi radne snage niži.”²² Takvu Gidensovu konstataciju, apsolutno dokazuje i potvrđuje Harley Shaiken (1987) sprovodeći istraživanje o proizvodnji američkih automobila koji se proizvode u Meksiku upoređujući troškove meksičke sa američkom tvornicom automobila. Meksičke proizvodne linije su skoro na istom tehničko-

---

²¹ Touarine, A., *Postindustrijsko društvo (LA SOCIETE POST-INDUSTRIELLE)*, Deonel, Paris, 1969., str. 176.

²² Gidens, A., *Sociologija*, Centar za izdavačku djelatnost, Beograd, 2007., str. 377.

tehnološkom stupnju razvijenosti kao i sam proces proizvodnje, te je i kvalitet proizvoda kao kod američkih tvornica pri čemu uposlenici imaju mnogo manje plate od plata američkih radnika. Drugi u moru primjera jeste Mumbai u kojem su stacionirani američki partneri za proizvodnju software-a, koji su također visoko kvalifikovani kao svoje američke kolege, ali njihova zarada iznosi 20% manje plate u odnosu na svoje američke partnere za isti obavljeni posao. To sve ide u prilog tome da ne postoji jedinstveno globalno tržište ali postoji njihova međuovisnost. „Iako nacionalna država ostaje važna, odrednica savremenog svjetskog poretka, Sklair se usredsređuje na transnacionalne prakse koje prevazilaze državne granice, što za posljedicu ima tvrdnju da teritorijalne granice imaju sve manje važnosti u kapitalističkoj globalizaciji.”²³ Izazovi za vlasnike i menadžere transnacionalnih kompanija jeste što jeftinija radna snaga i eliminiranje konkurencije gdje god je moguće, što dovodi do rizika širenje tržišta jeftine radne snage, gdje prema Beck-u rizik predstavlja globalni društveni izazov i umjesto raspodjele dobara dolazi do raspodjele rizika. U globalnoj raspodjeli rizika posebno najgore prolaze ekonomski nerazvijene zemlje i marginalne grupe u okviru razvijenih društava što za direktnu posljedicu ima neujednačen razvoj različitih država kao i kontinenata. Pod uticajem neoliberalne ideologije “slobodnog tržišta” i njoj odgovarajućih globalizacijskih procesa nestabilnosti i povećanja rizika dolazi do razaranja starih “socijalnih ugovora”. Karakteristične posljedice koje proizilaze iz razaranja socijalnog ugovora jesu privremeno zaposleni, zaposleni na djelimično radno vrijeme, razni oblici reduciranja organizacija što podrazumijeva izvoz nekih njenih funkcija najčešće proizvodnih u regije gdje je jeftinija radna snaga te bolji uvjeti proizvodnje, a samim tim snaga sindikata vrlo slaba, zatim nastajanje novih i nestajanje starih oblika povezivanja između organizacija. Laubacher i Malone dali su primjer razaranja socijalnog ugovora na primjeru Silikonske doline gdje oko 40% uposlenika radi sa ugovorom na određeno radno vrijeme pri čemu su prinuđeni da mijenjaju poslove unutar jedne te iste organizacije te podsjećaju na moderne, kako su oni to nazvali, softverske čergare (*software gypsies*). U neoliberalnim uslovima samo je mali broj radnika sa stalnim zaposlenjem, dok ogromnu većinu čine zaposleni na određeno vrijeme, samozaposleni ili radnici po pozivu. Radnik je izgubio zaštitu koji je u

---

²³ Ritzer, G., *Savremena sociološka teorija i njeni klasični korjeni*, Službeni glasnik, Beograd, 2007., str. 421.

industrijskom društvu imao a to je moć sindikata. Sada je on usamljeni pojedinac koji je prepušten (ne)milosti tržišta.

VI.a. Kretanja u okviru evropskog tržišta rada

Sagledavajući procese ekonomskih migriranja u kontekstu Zapadne Europe konstatujemo da ono što je Amerika bila u prvoj polovini XX stoljeća to je sada Zapadna Europa. Zapadna Europa kao jedan od članova Trilaterale predstavlja stub svjetske ekonomije ojačana monetarnom unifikacijom tj. uvođenjem eura 1999 godine. Integracija država u europsku zajednicu nije započeta devedesetih godina već se to dešavalo mnogo ranije čak odmah nakon II svjetskog rata pri čemu je formirana ekonomska zajednica europskih država u oblasti uglja, čelika i atomske energije Pariškim i Rimskim ugovorom 1951 i 1957 godine. To su početni procesi kreiranja zajednice država na tlu Europe koji su nekad ubrzavali a nekad degradili. Međutim, brojne političke okolnosti su onemogućavali Europskoj Uniji da se apsolutno unificira. Danas se Zapadna Europa suočava sa ogromnim problemima čime je velikim brojem istraživanja konstatovano da se ona nalazi u fazi demografskog starenja pri čemu se posljedice osjećaju kroz usporeni ekonomski rast, gdje se taj negativan trend može prekinuti jedino kroz priliv nove i svježije radne snage. „Među činioce privlačenja tih migriranja jesu prosperitetna tržišta rada, bolji životni uvjeti i manja gustoća stanovništva.”²⁴ Radna snaga koja je danas itekako neophodna Zapadnoj Europi nedovoljno se popunjava uglavnom iz perifernih država EU ali i država koje su u statusu kandidata pristupanja EU. Ovaj način kretanja radne snage ka Zapadnoj Europi jeste uobičajan koji traje već nekoliko godina unazad, olakšan viznom liberalizacijom pri čemu se u zadnje vrijeme taj proces itekako intenzivirao i akcelerirao. Pored takvog kretanja radne snage postoji još jedno sa istom odrednicom ali sa drugim ishodišnim zemljama. Govorimo o migrantskoj krizi koja je svoj zenit dostigla 2015 god. uzrokovane ratom i političkim progonom, koja je identična slici Zapadne Europe odmah nakon II svjetskog rata pri smirivanju sukoba i otpočinjanju rekonstrukcije gdje se kao radna snaga angažuju ratom raseljene osobe, pri čemu su učesnici tih migracija muškarci i žene uglavnom mlađe starosne dobi sa nezanemarljivim brojem obrazovanog i visoko kvalifikovanog kadra, koji su na velika vrata dobrodošli potrebama

---

²⁴ Gidens, A., *Sociologija*, Centar za izdavačku djelatnost, Beograd, 2007., str. 260.

zapadnoevropskih ekonomija za popunjavanje, jačanje, unapređivanje te poboljšavanje ekonomskog krvotoka europskih ekonomija, stoga je njihova imigracija poprimila ekonomski karakter. Njemačka u odnosu na sve ostale članice EU prva je po broju useljenika sa 1.543.800 zatim slijede UK sa oko 631.500 te Španjolska sa 363.900. Analizirajući podatke Eurostat-a prezentirano je da „U 2015 godini u neku od 28 članica EU uselilo ukupno 4,7 miliona osoba međutim broj onih koji nisu iz zemalja članica je oko 2,4 miliona.”²⁵. Model prihvatanja „inostranih“ radnika neophodan je za funkcionisanje već pomenutih gigantskih ekonomija pri čemu radnici u odnosu na prethodne godine mogu regulirati svoj građanski status u novoj državi mnogo jednostavnije i lakše nego prethodnih godina. Slijedi da prezentirani podaci o broju useljenika ukazuju nam da europsko tržište rada ima kapacitete da upumpa ogromno radništvo unutar svog sistema jer se ono zadnjih godina suočilo sa ogromnim i vrlo ozbiljnim demografskim poteškoćama pri čemu najveći dio doživljava demografsku recesiju. „Udio europskog u svjetskom stanovništvu krajem XX i početkom XXI stoljeća smanjio se od 25% na 12% a opadanje udjela europskog u odnosu na svjetsko stanovništvo nastavit će se i u narednom periodu.”²⁶ Kao što možemo uvidjeti da se broj stanovnika EU a prevashodno države Zapadne Europe kontinuirano suočene sa opadanjem broja stanovnika što izaziva katastrofalne posljedice. Ovakvi indikatori upozoravaju da je depopulacija već duži period prisutna, što za direktnu posljedicu ima povećavanje koncentracije starijeg stanovništva. „Budući da se danas 65 godina smatra granicom starosti (najčešće je to zakonom propisana dob odlaska u penziju), pažnju privlači podatak da se u Europskoj Uniji tokom posljednjih 50 godina broj ljudi u dobi iznad 65 godina udvostručio (u apsolutnim brojkama povećao se od 46 na 112 miliona), a njihov udio u ukupnom stanovništvu porastao od 8% na 14%.”²⁷ To su zapravo ogromni i vrlo ozbiljni problemi za ravnotežu na tržištu rada i uopće ekonomiju Zapadne Europe, zato što bilo kakvo planiranje u vezi kreiranja ekonomske politike na kratkoročne ili dugoročne staze nailazi na ozbiljan problem u jednom a to je nedostatak radnog resursa. Kosekvence ovakvog prirodnog

---

²⁵ Internet Izvor: Eurostat statistics explained, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/hr; datum pristupa 29.10.2018.

²⁶ Stručni rad : Vlado Puljiz, Demografski trendovi u Evropi, Rev. soc. polit., god. 12, br. 2, str. 263-271, Zagreb 2005.

²⁷ Stručni rad : Vlado Puljiz, Demografski trendovi u Evropi, Rev. soc. polit., god. XII, br. 2, str. 263-271, Zagreb 2005.

kretanja stanovništva, vrlo štetno utiču na ekonomski rast koji za posljedicu ima smanjenje konkurentnosti, nisku stopu GDP, ali i negativan uticaj starog stanovništva na socijalne i penzione sisteme.

Govoreći o radnim migrantima čiju analizu izvršila je *Migration Policy Institute* pozivajući se na istraživanja Eurobarometra gdje se provjerava javno mjenje u zemljama članica EU čiji su rezultati čisto informativnog karaktera „U Martu mjesecu 2000 god. Eurobarometar je istraživao stavove o manjinskim skupinama u EU gdje su se 51% građana EU složila sa tvrdnjom da “prisutnost manjinskih grupa uzrokuje povećanu nezaposlenost” najksenofobične stavove imali su Belgijanci sa preko 65% stanovništva i Grci preko 85% stanovništva.”²⁸ Vidjeli smo da postoji bojazan EU stanovništva da će im migranti zauzimati njihova radna mjesta iako takva relacija nikad nije dokazana i pokazana u praksi, ali zapošljavanje inostrane radne snage ostaje za sada jedina pokretačka sila zapadnih europskih ekonomija odnosno europskog tržišta kao podmlađivanje stanovništva koje direktne implikacije ima na tržište rada kao i dopunjavanje i zamjena domaće radne snage. Tu postoje nekoliko vrsta teorija radnih migracija između ostalih najučestalije su: Neoklasična teorija, teorija dualnog tržišta i teorija svjetskih sustava.

a.) 1. Ekonomske migracijske teorije u okviru EU

Zašto društvo migrira? Mnogobrojni su činioci, razlozi i obilježja migracija. One su uvjetovane vojnim i ratnim događanjima, ekonomskim povezivanjem, tehničko-tehnološkom eskpanzijom, prirodnim katastrofama te nestabilnošću na tržištu rada. Sve migracije možemo razlikovati prema razlozima migriranja tako da imamo ekonomske odnosno radne, prirodne, porodične, političke i ratne migracije. U odnosu na vrijeme trajanja migracija raspoznavamo trajne, privremene i sezonske, što se najčešće ogleda kod ekonomskih odnosno radnih migracija. Zemlje odakle migranti odlaze jesu zemlje emigracije a u kojoj dolaze jesu zemlje imigracije gdje migranti žele privremeno ili trajno da se nasele. Jedan od najvažnijih faktora uspješne integracije stranaca u društvo koje je došao jeste kroz posao. Politika članica EU prema tom pitanju jeste liberalna gdje priznaju pravo na nastanjivanje i zaposlenje bez ikakvih prepreka i ograničenja ali samo u okviru članica. Migracije mogu imati pozitivne i negativne efekte po države iz koje se emigrira prema

---

²⁸ Stručni rad: Walter Noneman, European Immigration and the Labor Market, Jul 2007.

državi u kojoj se imigrira. Pozitivne karakteristike jesu popunjavanje i dopunjavanje sezonskih poslova kao i zanimanja koja su jako deficitarna, te uvećavanja fiskalnih prihoda kroz porezne obveze kao i priliv vrlo mlade populacije koja služi demografskoj obnovi stanovništva. Za države emigracije također prepoznajemo nekoliko pozitivnih efekata kao što je smanjenje nezaposlenosti, kod cirkularnih migracija kada se pojedinci vraćaju u svoju državu postoje pozitivni povratni učinci u vidu novčanih doznaka gdje materijalno opskrbljuju svoju porodicu, sticanje znanja i vještina gdje može koristiti u pokretanju vlastitog biznisa. Negativne posljedice mogu biti također mnogostruke kao npr. povećavanje rashoda u sistemima socijalne sigurnosti, nezaposlenost među mladim migrantima, najradikalnije i najdublje promjene na demografskom tijelu zemlje emigracije ostavlja odlazak populacije koja se nalazi u fertilnoj dobi te odlazak visokoobrazovanog kadra koji je poznat kao "odliv mozgova" kao i suočavanja sa nedostatkom radne snage u pojedinim sektorima kao što je slučaj u odlasku ljekara i medicinskog osoblja. Posljedice su itekako katastrofalne i destruktivne po demografiju, strukturu i razvoj jednog društva. Krajnje odredište euroljana do I svjetskog rata bila je Amerika zbog toga što su SAD zahvaljujući drugoj industrijskoj revoluciji potraživali ogromnu radnu snagu. Najčešće su to bili stanovnici Velike Britanije, Njemačke, Irske i skandinavskih zemalja. Usljed uspostavljanja strožije migracijske politike od strane SAD-a, stanovnici Europe selili su se u Australiju, Kanadu i na Novi Zeland. Rekonstrukcija ekonomije i industrijska ekspanzija europskih kapitalističkih zemalja u periodu od 1950 do 1970, dovela je do toga da Njemačka, Belgija, Holandija, Francuska budu intresantna odredišta radnim imigrantima, gdje uglavnom dolazi radno sposobno stanovništvo iz zemalja Trećeg svijeta u kojima su one imale svoje kolonije. U 1970 godini nastupa naftni šok i veliki problemi koje izaziva nafta, stoga su imigrantske zemlje poticale vraćanje radnika u njihove matične države. Krajem XX i početkom XXI stoljeća ostvaruje se ekonomski rast i razvoj te se stiču ponovo povoljni uvjeti za apsorbovanje radne snage koja je neophodna zemljama Zapadne Europe. Krajnje tačke nisu samo Njemačka, Velika Britanija i Francuska već i Španija, Italija, Luksemburg, Austrija itd. Moramo uočiti prisutnost selekcije radnih migranata unutar višeslojnog segmentiranog tržišta rada. U drugoj polovini XX stoljeća uglavnom su bili neophodni nisko kvalificirani radnici u građevinarstvu, poljoprivredi i uslužnim sektorima, međutim u XXI stoljeću pored neophodnosti nisko kvalificiranih radnika raste uporedo potražnja za visoko kvalificiranim ekonomskim imigrantima u tehničko-tehnološkim oblastima. Porast međunarodnih radnih migracija pogotovo na prostoru EU kao dio

globalizacijskog procesa može se eksplicirati kao posljedica drastične razlike u razvijenosti zemlje odlaska i dolaska, velika povezanost svih razvijenih ekonomija te promjene na tržištu rada. Razlog zbog kojeg ljudi migriraju jesu mnogobrojni ali najučestaliji su oni koji se svode na potragu za boljim tj. kvalitetnijim životom i većom zaradom. Siromaštvo, nezaposlenost, nepovoljna ulagačka klima, mogućnost ostvarivanja veće zarade, te mogućnost ostvarivanja kvalitetnijeg života i boljih uvjeta rada jesu faktori koji potiču ljude na odlazak odnosno dolazak u drugu državu. Proces ekonomskih kretanja može se objasniti kroz nekoliko teorija a to su Neoklasična teorija; Teorija dualnog tržišta; Teorija svjetskih sistema.

Neoklasična teorija je najjednostavnija radno migracijska teorija koja se bazira na platformi da pojedinci migriraju radi ostvarivanja veće i značajnije dobiti tj. maksimalno iskorištavanje svojih kapaciteta i svoje vrijednosti na tržištu gdje će zarada biti drastično veća odnosno gdje će njegov rad mnogo više biti plaćen od zemlje iz koje je emigrirao. U okviru ove teorije nalazi se teorija *nova ekonomika migracija* koja se temelji na grupnom kontekstu, tj. kada se cjelokupne porodice odluče na migracijski korak radi ostvarivanja što veće dobiti odnosno dohotka te ostvarivanje veće kvalitete života i smanjivanja troškova za isti obavljeni posao te je takvih migracija sve više. *Teorija dualnog tržišta* bazira se na traženja niskokvalifikovane radne snage u zemljama čija ponuda nadilazi ponudu razvijenih zemalja. Možemo slobodno istaći da je centralno mjesto traženja takve radne snage nerazvijene zemlje između ostalih i Balkanske države. *Teorija svjetskih sistema* svoju teoriju temelji na konceptu uključivanja ekonomski slabo razvijenih zemalja na tržište svjetskih ekonomija. Naravno te zemlje su slabo konkurentne i vrlo brzo umjesto progressa doživljavaju regres i stoga slijedi veliki broj implikacija po domaće stanovništvo čiji je rezultat masovno emigriranje ka prosperitetnijim ekonomijama. Na osnovu prikaza konkretnih podataka vezanih za opće demografsko i ekonomsko tkivo Zapadne Europe treće tromesječje 2018 god. bilježi privredni rast koji je doprinjeo snažnom rastu zapošljavanja u odnosu na isti period prošle godine. Na takvoj osnovi Marianne Thyssen (2014-2019), komesarka za zapošljavanje, socijalna pitanja, vještine i mobilnost radne snage, istakla je da se rast vratio u Europu objašnjavajući da se zapošljavanje kreće uzlaznom putanjom jer posao ima preko 236 mil. ljudi pri čemu je nezaposlenost u stalnom opadanju. U prvom kvartalu 2019 god. zapošljeno je oko 240,7 mil. ljudi od kojih je 159,5 mil. u eurozoni. Nadalje ona ističe da prosperitetni privredni ambijent treba racionalno i pažljivo iskoristiti kako bi prava radnika a

samim tim i građana, koja su definisana europskim stubom socijalnih prava kao što su fer uslovi rada, jednak pristup tržištu rada i adekvatna socijalnu zaštita, bila uspješno realizirana. Zahvaljujući odličnom ekonomskom rastu koji se procjenjuje na oko 2,4% godišnje imamo permanentno povećavanje broja zaposlenih u EU. „Treće tromesječe 2017. u odnosu na isti period 2016. godine zapošljavanje u EU poraslo je za 1,7%.”²⁹ U ukupnom broju to predstavlja 4 miliona ljudi više nego 2016. Zaposlenost se povećavala i u prva tri mjeseca 2018 god. što u konkretnim brojevima iznosi 3,6 miliona u odnosu na 2017. te je učestalost zaposlenih radnika starosne dobi od 20 do 64 godine u konstantnom porastu i iznosi 72,3 %, što je direktna posljedica dolaska mlade radne snage sa prostora nerazvijenih i siromašnih država Europe ali i Afrike i Azije, dok sa druge strane imamo broj nezaposlenih koji je opao za 8,6 miliona te je u 2017. godini u trećem tromesječu bio ispod rekordnih 18 miliona što je najniže od novembra 2008. godine. Iako su pokazatelji pozitivni, prema izvještaju europske komisije, potreba i potražnja za radnim migrantima i dalje raste. „EU radi na nizu međusobno povezanih mjera koje zajedno ciljaju na proizvodnju fleksibilnih sistema za prijem, odgovarajući na prioritete svake države članice EU, a istovremeno omogućavaju radnicima da u potpunosti iskoriste svoje vještine.”³⁰ Elvira Nica ugledna profesorica Univerziteta u Bukureštu sa odjela ekonomije, na osnovu svojih stručnih analiza istakla je da EU bez obzira na valove radnih migranata koji joj dolaze nema još uvijek mogućnost asimilirati sve te skupine unutar svojih tržišta, stoga vladine institucije moraju obezbjediti i ojačati zakonske odredbe za prijem, zapošljavanje i rad pridošlih radnika. Uzevši u obzir ono do sada što smo rekli potrebno je naglasiti da iako institucije EU ali i institucije država članica ponaosob još uvijek nemaju adekvatnu ekonomsku politiku u oblasti primanja i asimilacije ogromnog broja ekonomskih imigranata, čiji je broj posljednjih godina dosegao rekordan nivo, ekonomski migranti imaju ključnu ako ne i odlučujuću ulogu u funkcionisanju zapadno-evropske ekonomija iz razloga koje smo maloprije naveli. Države

---

²⁹ Publikacija: Izveštaj Evropske komisije - zapošljavanje i socijalna situacija u EU se i dalje poboljšavaju, <https://europa.rs/izvestaj-evropske-komisije-zaposljavanje-i-socijalna-situacija-u-eu-se-i-dalje-poboljsavaju/> datum pristupa : 27.05.2019.

³⁰ Publikacija: Migration and home affairs – Work, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/legal-migration/work_en datum pristupa 27.05.2019.

Zapadne Europe, kao što vidimo, moraju sistematično i detaljno pristupiti ovom problemu jer u budućnosti njihova osnova postojanja zavisit će direktno od radnih migracija te će ih morati zadržavati na što duži period.

Sistematizirajući iznešene podatke o kretanju radne snage prema razvijenim državama EU konkretno zemaljama Zapadne Europe zaključujemo da savremena Europa neće moći održati svoj ekonomski sistem ukoliko “zatvori vrata“ radnim imigrantima. Kao što je rečeno da se Europa suočava sa demografskom recesijom a tj. sve više starijom populacijom dok mlađi naraštaji statistički stagniraju prouzrokovali su nemogućnost održavanja ekonomskog ekvilibrijuma, stoga je ona prinuđena da apsorbuje unutar svog sistema ogroman broj radnika iz nerazvijenih ne samo europskih već i svjetskih zemalja. Ova konstatacija dokazuje postavljenu drugu pomocnu hipotezu a to je da ekonomska globalizacija uvjetovala ogroman “izvoz” radne snage iz nerazvijenih europskih država ka razvijenim.

VI.b. Tranzicija Zapadnog Balkana sa fokusom na BIH

Sumirajući i obuhvatajući sve analize koje su dosad iznešene u radu vezane za ekonomske migracije unutar Zapadne Europe dolazimo do bitnog ekonomsko-političkog zaključka za daljnju analizu ekonomske slike Zapadnog Balkana. Suština analize je u tom da se na tlu Europe, sa izuzetkom Ruske federacije, formiraju određeni ekonomsko-politički krugovi ili prstenovi gdje svaka zemlja na osnovu svoje ekonomske moći svrstava se u jedan od tih okvira pri čemu zauzima određenu poziciju u hijerarhiji moći. To dalje implicira da se Europa polahko latentno transformira i postulira u okviru tri kruga: države centra, poluperiferije i periferije. Predvodnica država centra jeste Njemačka kao najjača europska ekonomija zatim slijede Francuska, Velika Britanija, Austrija, Danska, Švedska, Finska, Holandija, Belgija, Luksemburg. Države poluperiferije koje ostvaruju najveće ekonomske razmjene sa državama centra pri čemu su također ozbiljni ekonomski akteri jesu: Italija, Španija, Portugal, Estonija, Grčka, Cipar, Slovačka, Češka, Slovenija, Poljska itd., te na samom kraju države periferije u koje spadaju, Hrvatska, Rumunija, Bugarska, Mađarska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Srbija, Albanija, Kosovo, Sjeverna Makedonija. Izostavljajući Rumuniju, Bugarsku i Poljsku, zemlje Zapadnog Balkana su uglavnom vječno “zakovane” za proces tranzicije koji traje u nedogled. Te države su riznice “izvoza” mlade populacije sa visokokvalifikovanom i niskokvalifikovanom radnom

snagom koja je primamljiva i neophodna za zemlje “sređenih” europskih ekonomija. Međutim sve zemlje do ulaska u proces tranzicije njihove ekonomske nejednakosti su bile minimalne ali tokom dugog procesa tranzicije vrlo se jasno pokazalo da te promjene imaju vrlo negativne implikacije po socijalno raslojavanje društva na način da produbljuje jaz između društvenih slojeva što konkretno dovodi do porasta stope siromaštva. Pozivajući se na izvještaj Međunarodnog Monetarnog Fonda (IMF), „Nakon devedesetih godina obilježenih sukobima, te su zemlje krenule u sveobuhvatnu ponovnu izgradnju i reformu svojih gospodarstava. Otvorile su se prema globalnoj trgovini te su se u većoj mjeri orjentirale prema izvozu, proširile ulogu privatnog sektora, stavile van snage propise koji su gušili razvoj poduzeća te počele s izgradnjom institucija potrebnih za podršku tržišnom gospodarstvu.”³¹ Međutim nejednakost koja je nastala iz svih tih procesa, opravdavala se liberalizacijom jer je i povećavanje nejednakosti bilo prisutno u zemljama gdje su se reforme dobro sprovodile. Suvremene vlade Zapadnog Balkana kreirale su ideologiju da produbljivanje ekonomskih nejednakosti i ekonomskog jaza rezultat je ekonomskog napretka čime su opravdavali svoju politiku ekstremnog osiromašenja svog stanovništva. „Proces strukturne preobrazbe zastao je sredinom 2000-tih, suočen s interesnim skupinama te početkom reformskog zamora ostao je nedovršen. Do početka globalne financijske krize rast na Zapadnom Balkanu bio je više predvođen obilnom globalnom likvidnošću i neodrživim dotokom kapitala nego stvarnim napretkom gospodarskih reformi.”³² Drugi dio problema koji proizilazi iz prvog jeste sve veći socijalni jaz te opće nezadovoljstvo koje je u velikim razmjerama rasprostranjeno i izazvano duboko ukorjenjenom korupcijom. Na osnovu svih globalnih i lokalnih istraživanja sprovedenih u zadnjih desetak godina u jugoistočnoj Europi, ova društvena bolest je nezaobilazna tema i uvijek zauzima prvo mjesto. Prema zvaničnim statistikama, svaka treća osoba na Balkanu sreća se sa korupcijom na direktan ili indirektan način kroz davanje mita ili drugih oblika dara nekom državnom službeniku policajcu, doktoru, profesoru itd. Istraživanja UN za borbu protiv droge i kriminala (UNODC) objavili su da je najkorumpiranija zemlja na jugoistoku Europe BiH sa postotkom od 20,7%, zatim slijedi Albanija sa 19,3%, Hrvatska 11,2%, Kosovo 11,1%, Crna Gora 9,7%, Srbija 9,3% i Sjeverna

---

³¹ Izvještaj MMF-a: Zapadni Balkan 15 godina ekonomske tranzicije, https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/pdf/erei_sr_030915_Croatian.pdf.

³² Izvještaj MMF-a: Zapadni Balkan 15 godina ekonomske tranzicije, https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/pdf/erei_sr_030915_Croatian.pdf.

Makedonija 6,2%. Broj ispitanika koji je učestvovao u ovom istraživanju je 28.000 od kojih je 30% njih istaklo da daje mito jer to nikog ne zanima, 22% smatra da je to uobičajna praksa a 18% balkanaca smatra da je to znak zahvalnosti i pozitivna praksa. Ovakvi alarmantni podaci nam predočavaju da su i vlade te koje su inficirane ovom zarazom te su glavni akteri prenosa ove društvene bolesti na svoje građane. Političke implikacije korupcije po društvo ogledaju se kroz narušavanje funkcionisanja demokratskih institucija. Ekonomske posljedice očituju se kroz ugrožavanje fer i poštenog tržišta te gubitak stranih investitora, i na kraju, socijalni učinci se manifestuju kroz enormno uvećavanje siromaštva što najviše pogađa najslabije i nezaštićene, te stvaranje velikih socijalnih razlika među stanovništvom. Velike socijalne razlike najčešće rezultiraju time da društvene klase koje su zauzimale gornje slojeve budu još bogatije a donje još siromašnije dok srednje klase uopće i nema pri čemu se siromaštvo uvijek javlja i kao posljedica ali i kao simbioza sa korupcijom. „Postoji veoma visoka korelacija između široko rasprostranjene korupcije i velikih nejednakosti. Veliku korupciju, po prirodi stvari, prati i veliki kriminal. Protagonisti kriminalnih radnji da bi zadržali svoje pozicije i proširili svoj utjecaj, nastoje da državne institucije podrede svojim intresima. Tako nastaje proces zarobljavanja države od veoma uskog kruga ljudi nosilaca krupnog kapitala. Nastaje opasnost da umjesto uspješnih reformi dođe do modifikovanja državne politike i miniranja državnih institucija što može imati za epilog blokadu reformi.”³³ Slijedeći problem koji postoji uporedo sa ovim prethodnim jeste raspad prethodnog veoma dobro uređenog društvenog sistema gdje je napušten sistem državnih plata, u kojem je veliki broj ljudi ostao bez svog radnog mjesta zbog privatizacija preduzeća a rijetki su primjeri gdje privatni poduzetnici izvršavaju svoje obaveze prema svojim uposlenicima. To znači da se formalno tržište sužava i preko koncepta samozapošljavanja. To stremi ka sve većem ekonomskom raslojavanju društva tj. uvećavanju ekonomske nejednakosti između društvenih slojeva iz čega automatski proizilazi povećavanje siromaštva, samim tim kao i nedostatakom perspektive povezanih sa sve većim općim društvenim nezadovoljstvom uvjetuje kretanje bosanskohercegovačkih građana prema ekonomski uređenim državama Zapadne Europe. Na osnovu jasnih i preciznih analiza sve do sada rečenog o sveobuhvatnom političkom, ekonomskom i društvenom kontekstu nije teško konstatovati niti prepoznati očiglednu društvenu

---

³³ Šuković D., *Tržište rada i ekonomske nejednakosti*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2006., str. 153.

pojavu društvenih emigriranja. Ta društvena pojava toliko je učestala da nadgriza cjelokupni organizam bosanskohercegovačkog društva pri čemu mijenja njegov sastav ali i strukturu a riječ je o procesu dramatičnog iseljavanja stanovništva ka stabilnim, progresivnim i prosperitetnim državama Zapadne Europe. Taj proces enormnog i drastičnog emigriranja BiH stanovništva ka Njemačkoj i Austriji uzeo je danak 2013 god. „Od ukupnog broja 151.101 osoba koje su u navedenom periodu 2013-2017 godine napustile BiH, iz Federacije BiH je otišlo oko 68.068 osoba, iz Republike Srpske 68.278 a iz Brčko distrikta BiH 14.755 osoba.”³⁴ Ukoliko se pozovemo na podatke Njemačkog Saveznog Ureda za Migracije (BAMF) za 2016 i 2017 god. preko 50.000 građana je emigriralo iz BiH i doselilo implicitno u Saveznu Republiku Njemačku. Veliki broj istraživanja ide u prilog tome da BiH napušta ogroman broj ljudi, međutim mi ne možemo sa sigurnošću utvrditi tačnu cifru onih koji su napustili BiH zato što veliki broj ljudi radi na “crno“ ali i dosta njih imaju prebivalište u domaćoj državi a žive i rade u inostranstvu što stvara vrlo konfuznu sliku o broju BiH iseljenika. Najučestalije odrednice BiH građana jesu dvije države Njemačka i Austrija. Osnovni razlozi ovakve katastrofalne, degradirajuće i poražavajuće demografske slike jesu ekonomske, društvene i političke prirode kao što je korupcija, siromaštvo, rašireni klijentelizam, visoka stopa nezaposlenih, nemogućnost dobijanja posla u struci, niske plaće i još mnogobrojni drugi faktori. „Gospodarstvo BiH opterećeno je ozbiljnim strukturnim problemima u gospodarstvu, nedostatkom strategije i korištenja resursa koji se izravno manifestuje u stvaranje malog društvenog proizvoda, vrlo niska učinkovitost u korištenju resursa i neekonomska procjena doprinosa sredstava za proizvodnju BDP-a. Neto cijena rada je niska; međutim, putem relativno visokih stopa doprinosa za plaćanje poreza i plaća, ona je umjetno podignuta na višu razinu u odnosu na potražnju za radom i na tržištu. Zbog razlika u njihovim socijalnim, mirovinskim i obrazovnim sistemima, entiteti nisu uspostavili jedinstveno tržište rada.”³⁵ Uspješnost vođenja ekonomske politike najevidentnije se očituje u stavovima mlade populacije koji su nezadovoljni cjelokupnim društvenim, političkim i ekonomskim

---

³⁴ Internet članak: Odlazak, <http://www.6yka.com/novost/133767/znate-li-koliko-je-ljudi-napustilo-bih-u-2017.godini>

³⁵ Tomaš, R.: “Causes of slow and inefficient transition of economy of Bosnia and Herzegovina and possibilities for its improvement”, <https://hrcak.srce.hr/106141>, 14.6.2013. str. 1-21.

kontekstom. To su pokazala mnogobrojna istraživanja o mnijenju mladih a upravo jedno od takvih istraživanja sprovedeno je od strane instituta za razvoj mladih KULT i federalnog ministarstva kulture i sporta 2013 god. 37% mladih izjasnilo se da bi otišlo u inostranstvo zauvijek kada bi im se ukazala prilika, 40% bi otišlo na duže vrijeme, a 9% je preuzelo konkretne korake za odlazak iz zemlje što je više od 60 000 mladih koji pakuju kofere. Nešto novije istraživanje sprovedeno je u Mostaru na uzorku od 944 ispitanika. Oko 95% ispitanika od ukupnog broja istaklo je da je izuzetno nezadovoljno društvenom, ekonomskom i političkom situacijom u državi a samo 5% ispitanika je odgovorilo da su manje ili više nezadovoljni. Na pitanje vežu li svoju budućnost za BiH samo 27,4% je odgovorilo potvrdno. Iznešeni vrlo zabrinjavajući pokazatelji nam govore da je potrebno nešto hitno poduzeti jer do dana današnjeg ovaj način razmišljanja među omladinom skoro pa nijednim konkretnim političkim niti ekonomskim potezom nije razuvjeren, dapače sve je više raširenije i to ne samo kod mlađe populacije već i kod srednjovječnih osoba jer mladi roditelji uopće više nemaju dilemu da li treba ići u inostranstvo ili ne. Osvrnuvši se na podatke Eurostata o bosanskohercegovačkom tržištu rada uočavamo da je broj registrovanih nezaposlenih osoba u septembru 2019 god. iznosio je 403.355 pri čemu 60% čine mlade osobe. Upoređujući 2019 sa 2018 god. prisutno je opadanje broja nezaposlenosti za 8% ili u ciframa 38.317 osoba. Kvalifikaciona struktura tih nezaposlenih lica izgleda ovako: „Broj osoba sa visokom stručnom spremom iznosi 33.848 od toga je 10.046 muškaraca i 23.802 žena. Broj osoba sa visokom školskom spremom iznosi 6.321 od toga je 2.281 muškaraca i 4040 žena. Broj osoba sa srednjom školom iznosi 115.009 dok je broj onih koji su okvalificirani kao nevjšti 111.440 od kojih su 65.095 žene a muškarcima 46.345”³⁶ Dok sa druge strane postoji evidencija o broju zaposlenih osoba za isti mjesec 2019 god. „Broj zaposlenih osoba u septembru 2019. god. iznosio je 822.259 a od toga 353.520 žena. U odnosu na avgust 2019. godine, broj zaposlenih se povećao za 1,3%.”³⁷ Ukoliko uporedimo broj zaposlenih lica u oktobru 2018 i oktobar 2019. god. konstatujemo da se broj zaposlenih povećao za cifru od 22.262 lica. Najveći broj zaposlenih je u prerađivačkoj industriji oko 165.301 zatim

---

³⁶ Publikacija : www.bhas.ba, registar nezaposlenih u januaru 2018 god. http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/LAB_03_2018_10_0_BS.pdf

³⁷ Publikacija : www.bhas.ba, registar zaposlenih u januaru 2018 god. http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/LAB_02_2018_10_1_BS.pdf

trgovina na veliko i malo oko 153.545 i poslovi javne uprave, odbrane i socijalnog osiguranja oko 75.621 itd. Pošto smo detaljno upoznati sa stanjem BiH tržišta rada pitanje koje nam se nameće jeste koje to kategorije stanovništva emigriraju a koje ostaju? Odgovor na postavljeno pitanje sasvim je jednostavno a to je da odlaze svi koji imaju mogućnost a to znači da iz BiH prevashodno odlaze mladi koji apsolutno ne vide za sebe nikakvu perspektivu niti budućnost u BiH. Paralelno odlazi mlada visokokvalificirana radna snaga koja ne može pronaći posao u struci, kao i slabo plaćena struka, te i oni koji su u teškom socioekonomskom položaju. Pozivajući se na rezultate istraživanja nevladine organizacije Unija za održivi povratak i integracije u BiH iz BiH u periodu od 2013 do 2019 napustilo je više od 170.000 građana. Dosadašnja praksa i iskustvo pokazalo je vrlo visoku obrazovanost BiH iseljenika u Austriji, Njemačkoj, SAD i Švedskoj. Na osnovu analize jednog od izvještaja svjetskog ekonomskog foruma (WEF) eksplicirani su vrlo zabrinjavajući i poražavajući podaci koji BiH smještaju na čelo kolone država po odljevu talentovane i visoko kvalifikovane radne snage. Ogroman broj slobodnih radnih mjesta na njemačkom tržištu rada nalazi se u oblastima medicinske njege. Novi ministar zdravstva iz CDU (Kršćansko-demokratske unije) izjavljuje za da manjak njegovatelja želi nadomjestiti pojačanim uvozom radnika iz zemalja Zapadnog Balkana. „U Njemačkoj, već sad nedostaje preko 17.000 djelatnika u sektoru tuđe njege. I mi ćemo zato intenzivno vrbovati, pored pokušaja ponovnog aktiviranja domaćih snaga, intenzivno tražiti i njegovatelje iz europskog susjedstva.”³⁸ Također on je najavio da se diplome iz inozemstva, njegovateljima i liječnicima moraju priznati. U Njemačkoj radi 300.000 njegovatelja gdje najveći broj dolazi iz Poljske pa zatim BiH. „Prema trenutnom stanju tržišta rada najveća je potražnja za poslovima vezanih za građevinu 122.562 slobodnih radnih mjesta, zatim proizvodnja metala, strojeva i vozila potražnja je za 243.749 osoba, poslovi vezani za prijevoz, skladištenje i logistiku 116.456 slobodnih radnih mjesta. Poslovi vezani za prirodne nauke 46.253 itd. “³⁹ Očit je zaključak da Njemačka ekonomija ne može taj broj nadomjestiti svojim ljudskim kapacitetom iz dva faktora. Oba faktora podjednako su značajna jer se ogledaju po pitanju starosne dobi populacije jer je

---

³⁸ Internet članak CroExpress: Njemačka planira uvoziti njegovatelje
<http://www.croexpress.eu/vijest.php?vijest=14745>

³⁹ Publikacija : Bundesagentur für arbeit JOBBÖRSEN,
<https://jobboerse.arbeitsagentur.de/vamJB/startseite.html?aa=1&m=1&kgr=as&vorschlagsfunktionaktiv=true>

preko 60% stanovništva Njemačke starosne dobi preko 65 godina života tj. populacija koja više nije u mogućnosti raditi kao i po pitanju prirodnog priraštaja čija je stopa negativna jer je broj umrlih mnogo veći od broja novorođenih. Stoga ne samo Njemačka već sve zemlje ZE su zahvaćene tim procesima negativnog prirodnog kretanja stanovništva zbog čega su “primorane“ apsorbovati radnike iz nerazvijenih europskih zemalja kako bi uspjele održati ekonomski ekvilibrijum.

VII. ZAKLJUČAK

Na osnovu analize centralnog dijela rada očit je zaključak da je karakteristika postmodernog društva informatičko kapitalistička ekonomija odnosno tkzv. špekulacijska ekonomija koja je prožeta neoliberalnom ideologijom pri čemu je većina država demokratski uređena osim SAD gdje je prisutno liberalno političko uređenje. Društvo u kojem živimo je također postindustrijsko u kome poljoprivreda i industrija gube svoju ulogu koju su nekad imale. Dapače, nije pravilno reći da se ta dva sektora apsolutno gase, već uslužni sektor dobija na značaju u kojem se otvara ogroman broj radnih mjesta, dok u prethodna dva imamo ogromno smanjivanje istih. Države političkom i ekonomskom liberalizacijom otvorile su granice u smislu slobodnog kretanja i protoka ljudi, robe i kapitala čime je uticalo na visoku frekventnost radnih migracija, čijim najvećim dijelom čine mladi i obrazovani ka EU. Ekonomskom globalizacijom također je omogućeno transferovanje proizvodnih jedinica iz razvijenih zemalja u slabo razvijene zemlje gdje uposlenici obavljaju isti posao kao svoje kolege za 8 do 10 puta manje nadnice. Takav ekonomski background uvjetuje iseljavanje mladih ljudi u potrazi za boljim životom. Globalizacijski procesi su zahvatili sva svjetska društva ne samo društva Zapadne Euorpe i SAD već i ostatak svijeta. Ti procesi omogućili su promjene u svim društvenim oblastima i radikalno promijenili način njegovog funkcioniranja, izuzetak od utjecaja tih procesa nije ni BiH. Ti procesi koji su podsticali prelazak društva iz jednog ekonomsko-političkog stanja u drugo stopirani su iz društveno političkih razloga. Jer apsolutno je nemoguće da tranzicija traje dvadeset godina i da nije uopće okončana. Tranzicijski procesi nisu se realizirali a bosanskohercegovački društveni ambijent je obuhvatilo stanje permanentne krize koji je izvršio refleksiju na društveno-ekonomski sistem BiH. To je zapravo jedno konfuzno stanje u kojem se procesi realiziraju parcijalno a ne u cjelini. Razlozi zbog kojih tranzicija nije uspjela jeste zapravo nedostatak jasne strategije spram vremena u kojem se društvo nalazi, rašireni klijentelizam, kriminal, korupcija, te mnogobrojni drugi faktori. Takvi faktori proizveli su nisku stopu ekonomskog rasta, povećanu stopu siromaštva, rast nezaposlenosti, niska neto cijena rada. Refleksija takvog društvenog ambijenta jeste masovno iseljavanje stanovništva ka prosperitetnim državama ZE pri čemu je od 2013 do 2019 BiH napustilo od 170.000 do 200.000 građana od kojih preko 60% čini mlada obrazovana radna snaga. Čime je potvrđena glavna hipoteza u ovom radu da globalizacijski procesi potiču perspektivnu radnu snagu na odlazak iz BiH.

LITERATURA

1. Beck, U., (2001): Što je globalizacija, Zagreb: Vizura.
2. Čomski, N. (1999): Profit iznad ljudi, Novi Sad: Svetovi.
3. Fočo, S. (2011): Sociologija, Sarajevo: IP Svjetlost d.d.
4. Giddens, A.(2005): Odbjegli svijet:kako globalizacija oblikuje naše živote, Zagreb: Jesenski i Turk
5. Giddens, A. (2007): Sociologija, Beograd: Ekonomski fakultet Beograd.
6. Hardt, N; Negri, A. (2000): Imperij, London: Harvard University press.
7. Harvey, D. (2007): A brief history of Neoliberalism, New York: Oxford.
8. Ibrulj, N. (2005): Stoljeće rearanžiranja, Sarajevo: Filozofsko Društvo Theoria,
9. Stiglitz, E. J. (2004): Globalizacija i dvojbe koje izaziva, Zagreb: Algoritam.
10. Komšić, I. (1999): Automatizacija i humanizacija, Sarajevo: Međunarodni centar za mir.
11. Luttwak, E. (2000): Turbocapitalism, Winners and Losers in the Global Economy, New York: Harper-Colins Publishers.
12. Manuel, C. (2000): Uspon umreženog društva, Zagreb: Golden marketing.
13. Nash, K. (2006): Savremena politička sociologija : globalizacija politika i moc, Beograd: JP službeni glasnik.
14. Ritzer, G. (2007): Savremena sociološka teorija i njeni klasični korjени,Beograd: Službeni glasnik.
15. Šuković, D. (2006): Tržište rada i ekonomske nejednakosti, Beograd: Institut društvenih nauka.
16. Touarine,A.(1969): Postindustrijsko društvo (LA SOCIETE POST-INDUSTRIELLE), Paris: Deonel.
17. Kukoč, M.: “Globalne promjene i nove paradigme svjetskog razvoja”, <https://hrcak.srce.hr/32819>, 19.04.1995., str. 5-21.
18. Tomaš, R.: “Causes of slow and inefficient transition of economy of Bosnia and Herzegovina and possibilities for its improvement”, <https://hrcak.srce.hr/106141>, 14.6.2013., str. 1-21.
19. Puljiz, V.: “Demografski trendovi u Evropi”, <https://www.bib.irb.hr/pregled/znanstvenici/39270>, Decembar 2005., str. 1-10.
20. Noneman, W.: “European Immigration and the Labor Market” , <https://www.migrationpolicy.org/research/european-immigration-and-labor-marketul>, Jul 2007., str. 1-21.

PUBLIKACIJE

1. Izveštaj Evropske komisije - zapošljavanje i socijalna situacija u EU se i dalje poboljšavaju;
<https://europa.rs/izvestaj-evropske-komisije-zaposljavanje-i-socijalna-situacija-u-eu-se-i-dalje-poboljsavaju/>
2. Migration and home affairs – Work;
https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/legal-migration/work_en
3. Zapadni Balkan 15 godina ekonomske tranzicije;
https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/pdf/erei_sr_030915_Croatian.pdf.
4. Bundesagentur für arbeit JOBBÖRSEN / Njemačka statistika na tržištu rada
<https://jobboerse.arbeitsagentur.de/vamJB/startseite.html?aa=1&m=1&kgr=as&vorschlagsfunktionaktiv=true>
5. Eurostat statistics explained;
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/hr

INTERNET IZVORI

1. CroExpress: Njemačka planira uvoziti njegovatelje;
<http://www.croexpress.eu/vijest.php?vijest=14745>
2. Magazin BUKA;
<http://www.6yka.com/novost/133767/znete-li-koliko-je-ljudi-napustilo-bih-u-2017.godini>